

Міністерство освіти і науки України
Мукачівський державний університет
Кафедра теорії та методики дошкільної освіти

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ:

опорний конспект лекцій
у схемах і таблицях

Ч.ІІ

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 016.01 «Спеціальна освіта. Логопедія»

Мукачево – 2022

УДК 378.016(042.3)(083)(075.8)

*Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри
теорії та методики дошкільної освіти
протокол №19 від 27 червня 2022 року*

*Розглянуто та рекомендовано до друку науково-методичною радою
Мукачівського державного університету
протокол №12 від «22» серпня 2022 року*

Укладачі:

Чекан О.І., к.пед. н., доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти МДУ;

Барна Х.В., к.пед. н., доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти МДУ;

Кас'яненко О.М., к.пед. н., доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти МДУ.

О-60

Вступ до спеціальності: опорний конспект лекцій у схемах і таблицях з дисципліни «Вступ до спеціальності» для здобувачів спеціальності 016.01 «Спеціальна освіта. Логопедія» Ч.ІІ. / укладач О.І. Чекан, Х.В.Барна, О.М.Кас'яненко, Мукачево : МДУ, 2022. - 55 с. (др.арк.1,9).

Друга частина опорного конспекту лекцій у схемах і таблицях з дисципліни «Вступ до спеціальності». У виданні представлено плани лекційних занять, опорні конспекти лекцій у схемах і таблицях, систему контрольних питань для опрацювання лекційного матеріалу й підготовки до практичних занять, завдання для самостійної роботи та список рекомендованої літератури.

Дане навчально-методичне видання адресовано викладачам, здобувачам спеціальності 016.01 «Спеціальна освіта. Логопедія» закладів вищої освіти, різним категоріям педагогічних працівників.

© МДУ, 2022

ЗМІСТ

Передмова	4
Програма навчальної дисципліни	6
Тема 5. Особливості розвитку мовлення дітей	7
Тема 6. Логопедія як галузь спеціальної педагогіки	19
Тема 7. Порушення мовлення: причини, механізми, класифікація	28
Тема 8. Професійна компетентність логопеда як вимога сьогодення	39
Тема 9. Формування мовної особистості – новий напрям логопедичної роботи	46
Рекомендована література	52

Передмова

Програма вивчення навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності» для здобувачів освіти групи СОЛ-1 складена відповідно до спеціальності 016.01 «Спеціальна освіта. Логопедія».

Мета курсу — сформувати уявлення у здобувачів про науково-теоретичні основи логопедії як спеціальної педагогічної науки про навчання, розвиток і соціалізацію осіб із порушеннями мовлення; сприяти успішному оволодінню здобувачами-першокурсниками способів і прийомів логопедичної діяльності в умовах запровадження кредитно-модульної системи навчання (ECTS) та розкрити шляхи підготовки до професійної практичної діяльності вчителя-логопеда в установах системи освіти, охорони здоров'я і соціального забезпечення.

Завдання курсу:

- ознайомити майбутніх учителів-логопедів із системою спеціальної освіти в Україні, принципами її побудови;

- ознайомити зі змістом та основними формами навчання у ЗВО, видами і формами перевірки й оцінювання знань, умінь та навичок здобувачів із курсу логопедії;

- розкрити місце і роль педагогічної практики здобувачів-логопедів у їх професійній підготовці;

- дати здобувачам освіти уявлення про раціональні форми і методи самостійної роботи за обраною спеціальністю;

- розкрити предмет, об'єкт і значення логопедії як науки, її зв'язки з суміжними науками;

- познайомити здобувачів освіти із теоретичними основами логопедії, її принципами і методами;

- дати поняття про форми мовленнєвих порушень, етіологію, симптоматику, класифікацію, структуру і корекцію мовленнєвих вад;

- познайомити з організацією логопедичної допомоги в Україні, принципами і методами логопедичного впливу;

- охарактеризувати особистість логопеда й сприяти становленню та розвитку у здобувачів професійної компетентності.

Вивчення курсу «Вступу до спеціальності» сприяє адаптації першокурсників до умов навчання у ЗВО, свідомому й активному їх включенню до самостійної навчальної, наукової, громадської діяльності. Разом із тим, одержані знання і вміння з даного курсу пробуджуватимуть інтерес здобувачів освіти до педагогічної теорії, до передового логопедичного досвіду, формуватимуть установку на оволодіння професійними знаннями, необхідними для педагогічно-корекційної діяльності, а також забезпечать початкову підготовку до проходження педагогічної практики.

Здобувачі, які вивчили навчальну дисципліну, повинні

знати:

- систему педагогічної освіти в Україні;
- специфіку професійної підготовки майбутнього вчителя-логопеда в сучасних умовах;
- предмет, об'єкт, принципи, значення логопедії як навчального предмета;
- сучасні класифікації мовленнєвих порушень;
- основні етіопатогенетичні механізми мовленнєвих порушень;
- систему організації логопедичної допомоги в Україні.

уміти:

- виділяти і диференціювати характерні вияви мовленнєвих порушень;
- визначати місце конкретного мовленнєвого порушення в клініко-педагогічній і психолого-педагогічній класифікаціях;
- орієнтуватися в напрямках організації логопедичної допомоги дітям із порушеннями мовлення;
- добирати відповідний навчальний матеріал із урахуванням рекомендованої літератури до теми, що вивчається.

Курс конспекту лекцій із дисципліни «Вступ до спеціальності» складається із трьох частин. У даному начальні-методичному виданні укладачами подано частину II.

Друга частина конспекту лекцій містить основні теми з курсу «Вступ до спеціальності», вивчення яких надасть здобувачам освіти ґрунтовний аналіз знань стосовно порушення мовлення та їх подолання як предмету професійної діяльності логопеда.

Прослуховування курсу забезпечить формування у здобувачів системи компетентностей, які є критеріями оцінки якості знань з курсу.

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 2. Порушення мовлення та їх подолання як предмет професійної діяльності логопеда

Тема 5. Особливості розвитку мовлення дітей

Функції рідної мови у житті людини. Критичні періоди у розвитку мовлення дітей. Загальна характеристика розвитку мовлення дитини на етапі дошкільного дитинства. Мовленнєва готовність дітей до школи.

Тема 6. Логопедія як галузь спеціальної педагогіки

Логопедія як самостійна галузь спеціальної педагогіки. Природничо-наукові основи логопедії. Принципи логопедії. Методи логопедії як науки. Взаємозв'язки логопедії, загальної та спеціальної психолого-педагогічної науки.

Тема 7. Порушення мовлення: причини, механізми, класифікація

Поняття «норма мовлення». Мова та мовлення: спільне й відмінне. Анатомо-фізіологічні основи правильного мовлення. Причини порушення мовлення у дітей. Класифікація порушень мовлення.

Тема 8. Професійна компетентність логопеда як вимога сьогодення

Професійна підготовка логопедів в Європі та світі. Підготовка сучасного фахівця-логопеда. Структурні компоненти педагогічної діяльності. Професійна, комунікативна та правова компетентності логопеда. Кваліфікаційна характеристика вчителя-логопеда.

Тема 9. Формування мовної особистості – новий напрям логопедичної роботи

Мовна особистість: сутність, рівні, значення. Проблема невербального мислення у психолого-лінгвістичній літературі. Проміжна форма мови: визначення основні одиниці, рівні. Напрями методичної реалізації формування мовної особистості. Рівнева будова мовної особистості.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ПОРУШЕННЯ МОВЛЕННЯ ТА ЇХ ПОДОЛАННЯ ЯК ПРЕДМЕТ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛОГОПЕДА

Тема 5. Особливості розвитку мовлення дітей

План

1. Функції рідної мови у житті людини.
2. Критичні періоди у розвитку мовлення дітей.
3. Загальна характеристика розвитку мовлення дитини на етапі дошкільного дитинства.
4. Мовленнєва готовність дітей до школи.

***Ключові слова:** рідна мова, мова, мовлення, онтогенез розвитку мовлення, мовна і мовленнєва підготовка, мовна і мовленнєва компетенція, мовна і мовленнєва готовність, критичні періоди розвитку мовлення.*

1. Функції рідної мови у житті людини

Мова народу – його найбільший і найцінніший скарб. Рівень розвитку державної мови відображує рівень культури, духовного розвитку нації, тому що мова є засобом пізнання, мислення, спілкування, набуття та поширення знань із усіх галузей науки та мистецтва.

Мова – це складна функціональна система, в основу якої покладена система знаків, що є засобом здійснення людського спілкування і мислення; суспільно необхідне та історично зумовлене соціально-психологічне явище.

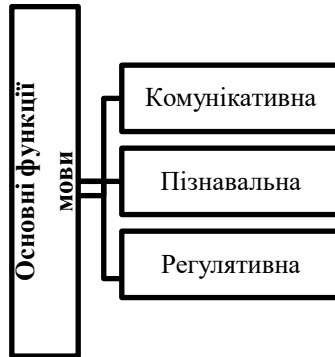
Мовленнєва функціональна система ґрунтується на діяльності багатьох мозкових структур головного мозку, кожна з яких виконує специфічні операції мовленнєвої діяльності.

Мовлення – це функціонування мови, продукт мовленнєвої діяльності, у процесі якої використовуються одиниці, категорії, форми та норми мови; послідовність організованих мовних знаків для висловлення певної інформації. Як мова, так і мовлення відносяться до суспільних явищ. Мовлення виникає і розвивається під впливом потреб у спілкуванні і слугує цілям суспільного об'єднання людей.

Основні функції мови (див. опорну схему).

Комунікативна функція (функція спілкування) є основною і першою функцією мови. Саме цю функцію виконують перші слова немовлят (модульований лепет) на 9-12 місяці життя. Потреба у подальшому спілкуванні з навколишнім світом стимулює розвиток і вдосконалення їх мови. До кінця другого року дитина може вже достатньо зрозуміло для оточуючих висловити свої бажання, спостереження, може зрозуміти звернене до неї мовлення дорослих. З трьох років дитина починає оволодівати внутрішньою мовою. Мова для неї перестає бути тільки

засобом спілкування, вона вже виконує й інші функції, перш за все функцію пізнання. Засвоюючи нові слова та граматичні форми, дитина розширює своє уявлення про навколишній світ, про предмети та явища дійсності. Через знання, що накопичені людством та зафіксовані в усній чи писемній формах, людина дізнається про минуле та отримує уявлення про майбутнє. В свою чергу, в комунікативній функції виділяють: функцію повідомлення і функцію стимулювання до діяльності.

ОПОРНА СХЕМА
Основні функції мови

Комунікативна та пізнавальна функції тісно зв'язані одна з одною, є основними функціями мови. Ці функції властиві як мові, так і мовленню, оскільки мовлення розглядається як прояв і використання мови.

Пізнавальна функція мови пов'язана як із мисленням, так і свідомістю, оскільки мова є одним із засобів вираження свідомості, нерозривно пов'язуючи спільний процес пізнавальної діяльності людини. На основі комунікативної та пізнавальної функцій мови можна виділити і регулятивну, бо паралельно з розвитком комунікативної та пізнавальної функцій у дитини починається засвоєння мови як регулятора її поведінки.

Регулятивна функція мови знаходить свій прояв в усвідомлених формах психічної діяльності (вищих психічних функціях). Особливістю вищих психічних функцій (на думку Л. Виготського, О. Лурія) є їх довільний характер. Слово дорослого стає регулятором поведінки дитини, що діє за словесною інструкцією дорослих і виконує словесні доручення тощо.

На базі регулятивної може бути виділена **програмуюча функція** мови, основними проявами якої є: 1) виражається у схем побудові мовленнєвого висловлювання та граматичних структур речень, у переході від внутрішньої думки до зовнішнього її виразу; 2) організуються внутрішні

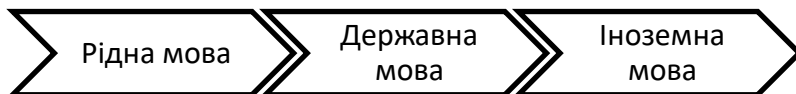
програмування мовленнєвої діяльності та різні рухи і дії. У дитини слово стає сигналом сигналів не відразу, а набувається поступово під впливом дозрівання мозку та формування нових, все більш ускладнених зв'язків (див. опорну схему).

Функція мови	Вираження
експресивна	функція вираження внутрішнього світу людини, його емоційної насиченості, забарвлення кожного індивідуума та обистості
називна	функція називання, позначення явищ і предметів, якості, властивостей, ознак, дій, величин тощо; еальний світ відображається у словах, фразах, реченнях, існує у свідомості кожної людини
гносеологічна	мова як засіб пізнання довкілля, акумулювання досвіду поколінь, фіксація і кодування його у мові, словнику, граматиці, фонетиці, текстах); залучення дитини до духовних і культурно-історичних надбань своїх предків
мисленнево-творча	мова є засобом формування думок; людина мислить мовними формами, поняттями, що позначені словами; дитина повинна засвоїти уміння оперувати мовними поняттями у процесі свого розвитку та спілкування з дорослими
естетична	ейдологічна (ейдос - образ) функція образотворення через художні образи тексту/картини, через які митець спілкується з читацькою та глядацькою аудиторіями; культури мова є знаряддям і матеріалом для створення культурних цінностей);
культуроносна	мова завжди є носієм культури нації; засобом творення національної духовності та культури
ідентифікаційна	мова виступає засобом спілкування лише для носіїв цієї мови, вона ідентифікує носіїв мови у межах певної спільноти
контактовстано-новлювальна	слугує для підготовки мовцем свого співрозмовника до сприйняття інформації
волюнтативна	вираження волі щодо співрозмовника у формі наказу, запрошення, пропозиції, прохання тощо
демонстраційна	за допомогою мови виражається етнічна, національна приналежність людини
дейктична	Функція вказівна, що пов'язана з мовою жестів, рухів

ОПОРНА СХЕМА

Функції мови (за А.Богущ)

Отже, в структурі мовної освіти пріортетною є вивчення рідної мови, що зумовлюється її визначальною роллю у формуванні особистості та оволодінні основами національної духовної культури. Стратегічною метою вивчення державної мови має стати виховання свідомого громадянина, тож мовна освіта дітей повинна відбуватися у такій послідовності (див. опорну схему):

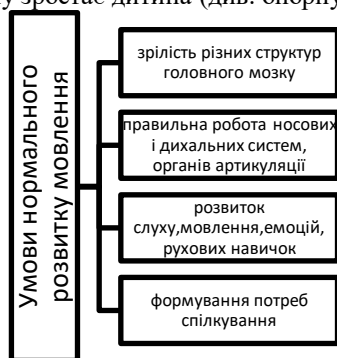

ОПОРНА СХЕМА

Пріоритети в структурі мовної освіти

2. Критичні періоди у розвитку мовлення дітей

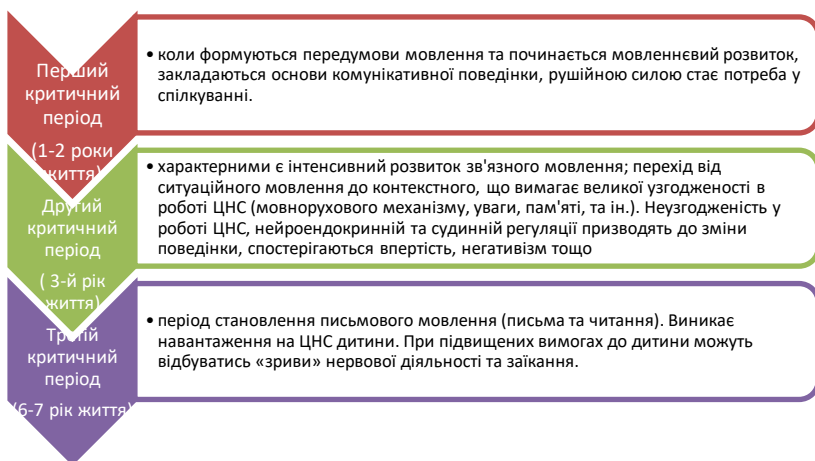
Для розвитку мовленнєвої функціональної системи необхідні нормальне дозрівання та функціонування центральної нервової системи (ЦНС). Мовлення виступає одним з її найбільш могутніх факторів (і стимулів) розвитку дитини в цілому, впливає на формування особистості, вольові якості, характер, погляди, прагнення, відображає соціальне середовище, в якому зростає дитина (див. опорну схему).

Опорна схема

Умови нормального розвитку мовлення

Отже, розвиток мовлення у дитини проходить ряд етапів, кожен наступний із яких взаємопов'язаний і зумовлений попереднім. Відсутність або затримка становлення однієї фази призводить до затримки, а то й до повного випадіння формування та розвитку наступної функції мовленнєвого апарату. Органічні ураження головного мозку також негативно впливають на розвиток мовлення як системи, яка виконує комунікативну, регулюючу та програмуючу функції. Причому значну роль відіграють ступінь порушення, час виникнення, фізичний розвиток дитини після ураження (див. опорну схему).

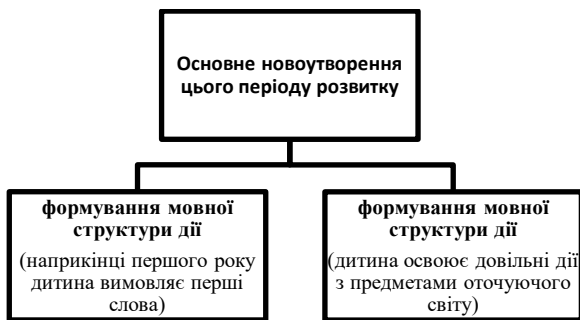
ОПОРНА СХЕМА

Критичні періоди розвитку мовлення

Перший критичний період.

На першому році закладаються основи психічної діяльності, йде підготовка до самостійного ходіння і оволодіння мовленням. Саме в цей період відбувається так зване первинне навчання, формуються «нейронні ансамблі», які служать фундаментом для більш складних форм навчання. Період первинного навчання являється в деякому сенсі критичним. Якщо на цьому етапі дитина не отримує достатньої кількості інформації, значно утруднюється подальше засвоєння навиків. У цьому віці відбувається найінтенсивніший розвиток кіркових мовленнєвих зон, зокрема зони Брока, критичним періодом якого вважається вік дитини 14-18 міс. Навіть незначні несприятливі чинники, що діють у цьому періоді, можуть відбитися на розвитку мовлення дитини.

До кінця першого року чи трохи пізніше (коли дитина починає робити перші самостійні кроки) настає дуже важливий етап пізнання оточуючого середовища. У процесі пересування дитина знайомиться з багатьма предметами в наслідок чого значно збагачуються її зорові, кінстестетичні та інші відчуття та сприйняття. Під час пересування вона оволодіває і почуттям тривимірності простору. На цьому етапі моторний розвиток нерідко пов'язаний з мовним: чим впевненіше пересувається дитина, тим краще вона оволодіває мовленням, хоча можливі відхилення у вигляді дисоціації розвитку вказаних функцій. Криза першого року пов'язана з освоєнням мовлення (див. опорну схему).

ОПОРНА СХЕМА

Основне новоутворення першого періоду розвитку

Мовлення однорічної дитини Л.С. Виготський назвав автономним. За формою воно є спілкуванням, за змістом – емоційно безпосереднім зв'язком із дорослими та ситуацією.

Заброцький М.М. окреслює такі особливості автономного мовлення: не співпадає з мовленням дорослих артикуляційно, фонетично, за значенням; може застосовуватися для спілкування лише у конкретних ситуаціях; існує своєрідний зв'язок між словами, внаслідок чого мовлення нагадує ряд вигуків, вимовлених у стані афекту.

Другий критичний період

Неузгодженість у роботі ЦНС, нейроендокринній та судинній регуляції призводять до зміни поведінки, спостерігаються впертість, негативізм тощо. У критичні періоди розвитку мовлення відбувається найбільш інтенсивний розвиток тих чи інших ланок мовленнєвої систем, у зв'язку з чим виникає підвищена вразливість нервових механізмів мовної діяльності та ризик виникнення порушень її функції навіть при дії незначних екзогенних шкідливих факторів. Такими факторами є: різні шкідливі впливи на центральну нервову систему дитини та на її організм у цілому (інфекції, травми, інтоксикації та ін.); емоційна деривація та ін. Можуть виникати мутизм, відставання мовного розвитку. Дитина відмовляється від мовленнєвого спілкування, з'являється реакція протесту на високі вимоги дорослих. На цьому етапі може виникнути заїкання, що зумовлено нерівномірністю дозрівання окремих ланок мовленнєвої функціональної системи та різних психічних функцій. У літературі вони позначаються як еволюційні, тобто пов'язані з віковою фазою розвитку.

З максимальною ефективністю проходить засвоєння мови, а надолужити втрачене вкрай важко. Безпосередній контакт з оточуючими предметами сприяє також і формуванню почуття «Я» (виділенню себе з оточуючого світу). У спільній діяльності з дорослими дитина поступово починає розуміти зв'язки між словами та реальністю, що стоїть між ними.

Бурхливо формується активна мова дитини, зростає словниковий запас (на кінець третього року дитина використовує вже близько 1500 слів, тоді як роком раніше - близько 300), засвоюється граматична, синтаксична будова та звуковий склад рідної мови.

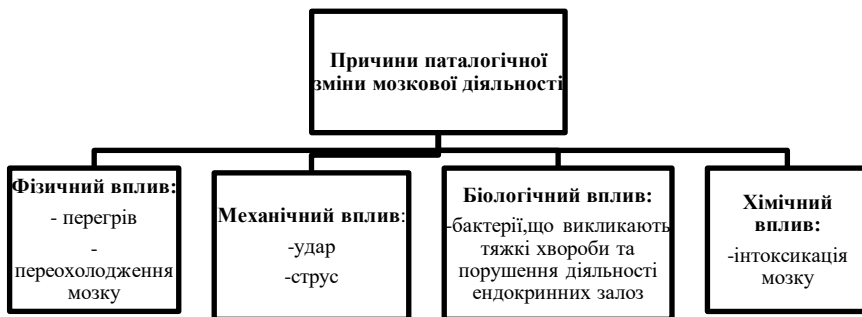
Відстають у розвитку мовлення і діти раннього віку, які виховуються у середовищі з обмеженим чи дефектним мовленнєвим оточенням (глухонімі батьки чи батьки з дефектами мовлення, довготривала госпіталізація, обмежені соціальні контакти через різноманітні тяжкі захворювання, наприклад, діти з церебральним паралічем). Дитині не достатньо чути тільки звуки (радіо, магнітофон, телевізор), необхідне пряме спілкування з дорослими. Важливим стимулом розвитку мовлення є зміна форм спілкування дитини з дорослим. Так, зміна емоційного спілкування, характерного для першого року життя, на предметно-дійове у віці 2-3 років є міцним стимулом розвитку її мовлення. Якщо ж цієї зміни у характері спілкування дорослого з дитиною не відбувається, то може відбутись відставання у розвитку мовлення.

Мовленнєві розлади можуть виникнути при різних психічних травмах (переляк, переживання у зв'язку з розлукою з близькими, довготривала психотравмуюча ситуація у сім'ї і т.д.). Це затримує розвиток мовлення, а у разі випадків, особливо при гострих психічних травмах, виникає у дитини психогенні мовленнєві розлади: мутизм, невротичне заїкання.

Третій критичний період

Будь-які порушення мовної функції, які спостерігаються у дитини у ці критичні періоди, проявляються найбільш інтенсивно. Крім того можуть виникнути нові мовленнєві розлади, викликані порушеннями периферичного, центрального, чи провідникового відділу відповідних аналізаторів. Ці порушення через взаємозв'язки центральних кінців аналізаторів впливають на діяльність всієї кори. При чому ураження будь-якого відділу аналізатора поразжають діяльність останнього в цілому (наприклад, ураження чи аномалія вуха, піднебіння викликають специфічні розлади коркового аналізатора та синтезу внаслідок недостатності подразників, що надходять у кору мозку). Неправильні імпульси з кори головного мозку чи їх порушення негативно впливають на функцію периферичних органів мовлення. Діючи тривалий час, таке порушення може призвести навіть до м'язової атрофії.

Будь-які, навіть незначні на перший погляд фактори, які діють у критичний період можуть викликати мовне порушення. Розлади мовлення породжуються або хворобливою подразливістю мозку, або діючим на нього ненормальним мовним подразником або психічними (психогенними) факторами (див. опорну схему).

ОПОРНА СХЕМА

Причини паталогічної зміни мозкової діяльності

Професором Н.І. Красногорським встановлено, що особливо шкідливо відображаються на розвитку мовлення у маленької дитини розлади травлення та харчування. Навіть відносно легкі їх порушення затримують нормальний розвиток мовлення.

На думку І.П.Павлова психічні фактори проявляються у ряді тяжких, гострих чи затяжних переживаннях дитини «нешасних подій у її житті», «життєвих потрясінь» (переляк, афекти, стреси тощо). Ці паталогічні явища розвиваються на основі фізіологічних механізмів «зриву» та «перенапруги», які призводять до різноманітних неврозів мовлення (заїкання, істерична німота, афонія).

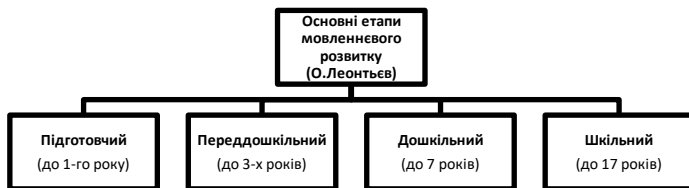
При різноманітних шкідливих впливах на мозок явища охоронного гальмування раніше всього виникають та довше затримуються у другій сигнальній системі. Це гальмування порушує взаємодію другої і першої сигнальної систем і розповсюджується на останню.

Велику роль у порушенні мовного розвитку та виникненні невротичних мовних розладів відіграють соціальні фактори. Соціальне середовище, яке оточує дитину, є не тільки умовою, але й джерелом розвитку мовлення. Матеріальним субстратом мовної функції є нервова система, тому при ушкодженні нервової системи та її порушенні дозрівання під впливом різних факторів найбільш часто відмічаються різноманітні порушення мовлення.

Період від 0 до 6 років є визначальним для розвитку мовлення. Не випадково психологи називають цей віковий проміжок «роками чудес», адже у цей період інтенсивно розвивається мозок і формуються його функції. Згідно з дослідженням фізіологів, функції центральної нервової системи легко піддаються тренуванню саме в період їх природного формування.

3. Загальна характеристика розвитку мовлення дитини на етапі дошкільного дитинства

Оволодіння мовленням передбачає здатність розмовляти, розуміти сказане. Дитина вчиться розмовляти, слухаючи мовлення дорослих, повторюючи те, що вона почула. Це необхідна умова: дитина усвідомлює та розуміє мовлення інших, його темп, ритмічність, інтонацію; запам'ятовує, в яких ситуаціях використовуються ті чи інші слова та висловлювання. Але при цьому дитина повинна виступати не лише в ролі імітатора, але й бути активним учасником мовленнєвого спілкування (див. опорну схему).

ОПОРНА СХЕМА

Основні етапи мовленнєвого розвитку за О.Леонт'єв

Основні положення, визначені у Базовому компоненті дошкільної освіти, передбачають конкретні вимоги до мовленнєвої готовності дітей переддошкільного та дошкільного віку. Нормативний вік формування правильного усного мовлення – від 3 до 5 років. У програмі «Дитина в дошкільні роки» (за редакцією К. Крутій) визначаються зміст та вимоги до мовного та мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку (див. опорну схему).

<p>У три роки показники мовленнєвої компетентності передбачають:</p> <p>правильне, чітке вимовляння всіх головних і приголосних звуків, крім шиплячих [ж, ч, ш] та [р]., зникає загальна помякшеність мовлення;</p> <p>у словнику дитини, який складає 1000-1300 слів, є всі частини мови (окрім прислівників і дієприслівників), вживаються запитання «для чого?», «навіщо?», «кому?»;</p> <p>спілкування простими, поширеними, складносурядними та складнопідрядними реченнями зі сполучниками та сполучними словами, але часом вони аграматичні;</p> <p>правильне вживання більшості відмінкових закінчень; у мовленні трапляються граматичні помилки, спостерігаються яскраво виражені випадки словотворення; основною формою спілкування є діалогічне мовлення між дитиною, дорослим та іншими дітьми, проте переважає ситуативне мовлення (дитина розповідає побачене і пережите фразами, реченнями, які перемежовуються словами «там», «тут», «ось», «цей» або діями чи жестами);</p> <p>за допомогою запитань дорослого відтворення змісту казки, оповідання, розповіді, сюжетного малюнка.</p>
--

У чотири роки показники мовленнєвої компетентності передбачають:

об'єм словника до 1800-2000 слів, проте переважають іменники (до 50%) та дієслова (до 30 %);
правильне вживання роду та числа іменників, засвоєння закінчення родового та знахідного відмінків, кличної форми; правильне вживання теперішнього, минулого та майбутнього часів дієслів та наказової форми дієслова; ступенів порівняння прикметників, займенників;
складання за допомогою дорослого (підказування слів, речень) описові розповіді з 3-4 речень (про іграшки, овочі, фрукти, власні дії та дії товаришів з питальною та окличною інтонацією, а також сюжетні відповіді-розповіді за змістом сюжетної картини; переказування за допомогою запитань добре знайомих казок; знання напам'ять віршів, загадок;
чітке і правильне вимовляння голосних та приголосних звуків (крім [р]);
диференціація як далеких, так і близьких фонем у словах, володіння навичками розмовного мовлення, підтримування розмови, висловлення бажання, прохання, думок простими поширеними та складними реченнями.

У п'ять років показники мовленнєвої компетенції передбачають:
словник становить 2200-2500 слів. У активному словнику є узагальнюючі слова, абстрактні поняття; правильне використання багатозначних слів; легке добирання синонімів, антонімів, класифікація предметів за ознаками, властивостями, знання прислів'їв, загадок, скоромовки, приказок;
утворення нових граматичних форм за допомогою префіксів, суфіксів та інших частин мови; будування речення різного типу: прості, складносурядні та складнопідрядні зі сполучниками, сполучними словами. прямою мовою;
використання фразеологічних зворотів відповідно до ситуації, звуконаслідувальних слів; вживання форми словесної ввічливості, мовленнєвого етикету (в ситуаціях вітання, прощання, знайомства, подяки, вибачення);
оволодіння правильною вимовою всіх звуків рідної мови, у тому числі шиплячими та звуком [р];
виділення з тексту слів з потрібним звуком, перший і останній звуки слова.

У шість років показники мовленнєвої компетенції передбачають:
у словнику – 3,5-4 тисячі слів; знання прислів'я, приказки, фразеологізми, вживання їх у нестимульованому мовленні;
оцінка правильності мовлення (помічає і виправляє граматичні помилки у мовленні своєму, товаришів та дорослих);
складання описових розповідей різного типу відповідно до композиційної структури, контаміновані (сюжетно-описові). Сюжетні розповіді за малюнками. З власного досвіду, за зразком та планом вихователя; переказує знайомі художні тексти різної складності й композиції за планом вихователя та за частинами; будує діалог на запропоновані теми;
правильне вимовляння всіх звуків (як голосних, так і приголосних) рідного мовлення, знання і промовляння скоромовки в різному темпі;
визначення кількості звуків у слові, місця звуку у слові (перший, другий, останній), виділення голосних та приголосних звуків, користування схемою звукового аналізу слів, поділ слова на склади, виділення наголошеного складу.

ОПОРНА СХЕМА

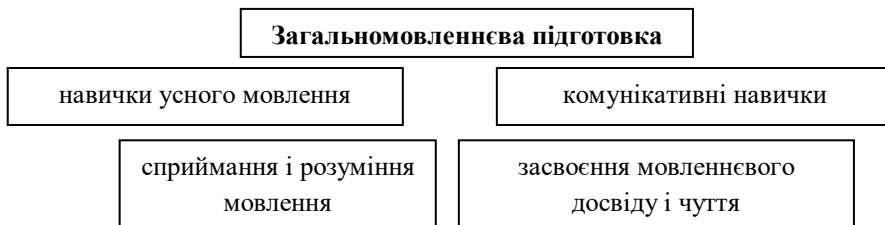
Вимоги до мовленнєвої готовності дітей від 3 до 6 років

4. Мовленнєва готовність дітей до школи

Підготовка до наступного етапу навчання – головне завдання дошкільного закладу, а правильне та розвинене мовлення є показником

готовності до школи. Дослідник Л.Калмикова розглядає мовленнєву підготовку в двох значеннях: загальномовленнєва та спеціальна (див. опорну схему).

ОПОРНА СХЕМА Загальномовленнєва підготовка дошкільнят

Реалізація Концепції мовної освіти, Державних стандартів початкової освіти, Базового компонента дошкільньої освіти в Україні передбачає формування мовної та мовленнєвої компетенції дитини (див. опорну схему).

Види компетенції	Основні вимоги
Мовленнєва компетенція	вміння користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовуючи для цього доречні мовні, позамовні (міміка, рухи, жести) та інтонаційні засоби виразності мовлення; багатокomпонентне утворенням (сукупність фонетичної, граматичної, діалогової компетенції, повноцінне засвоєння яких є основою формування загальної культури спілкування – комунікативної компетенції).
Комунікативна компетенція	комплексне застосування мовних і немовних засобів із метою спілкування у конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в комунікативній ситуації
Лексична компетенція	наявність певного запасу слів у межах вікового періоду, здатність до адекватного використання лексики та доречне вживання образних виразів, приказок, прислів'їв, фразеологічних зворотів.
Фонетична компетенція	правильна вимова всіх звуків рідної мови, звукосполучень згідно орфоепічних норм, наголосів; добре розвинений фонетичний слух, що дозволяє диференціювати фонемі; володіння інтонаційними засобами виразності мовлення (темп, тембр, сила голосу, логічні наголоси тощо).
Граматична компетенція	неусвідомлене вживання граматичних норм рідної мови згідно із законами й нормами граматики (рід, число, відмінок, клична форма тощо), чуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних норм.
Діалогова компетенція	розуміння зв'язного тексту, вміння відповісти на запитання та розпочинати розмову, вести діалог, складати різні види розповідей.

ОПОРНА СХЕМА Основні вимоги до компетенцій дітей

Отже, діти у дошкільному закладі повинні оволодіти рідною мовою, набути мовленнєвої готовності як мінімально необхідного комплексу мовних і мовленнєвих знань та вмінь, що гарантує дитині здатність компетентно поводитися у різних життєвих ситуаціях, адаптуватися в середовищі.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення поняття «рідна мова».
2. Визначте та порівняйте поняття «мова» та «мовлення».
3. Назвіть законодавчі документи, якими визначаються сучасні підходи до проблеми мовленнєвої підготовки дітей до школи.
4. Висвітліть зміст основних функцій мови.
5. Назвіть основні здобутки мовленнєвого розвитку дитини другого року життя.
6. Розтлумачте зміст понять «мовна компетенція» та «мовленнєва компетентність».

Завдання та питання з теми, що виносяться на самостійне опрацювання

1. Проаналізуйте функції мови, які необхідно врахувати в процесі навчально-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку.
2. Розкрийте основні складові мовленнєвої підготовки дітей до школи.
3. Визначте характерні особливості становлення мовлення у період раннього віку (від народження до 1 року).
4. Охарактеризуйте показники мовленнєвої компетенції в дошкільному віці за К.Крутій.
5. Висвітліть зміст критичних періодів у засвоєнні дитиною мовлення.

Література[1; 3; 4; 5; 7]

Тема 6. Логопедія як галузь спеціальної педагогіки

План

1. Логопедія як самостійна галузь спеціальної педагогіки.
2. Природничо-наукові основи логопедії.
3. Принципи логопедії. Методи логопедії як науки.
4. Взаємозв'язки логопедії, загальної та спеціальної психолого-педагогічної науки.

Ключові слова: логопедія, принципи, методи, завдання, причини, механізми, класифікація, освітні заклади.

1. Логопедія як самостійна галузь спеціальної педагогіки

Логопедія – це спеціальна педагогічна наука про порушення мовлення, методи їх попередження, виявлення та усунення засобами спеціального навчання і виховання. Логопедія вивчає причини, механізми, симптоматику, протікання, структуру порушення мовленнєвої діяльності, систему корекційного впливу.

Мета логопедії – розробка науково обгрунтованої системи навчання, виховання і соціалізації осіб із порушеннями мовлення, а також попередження мовленнєвих розладів у дітей, підлітків і дорослих.

Об'єктом вивчення логопедії є визначення стану мовленнєвих і немовленнєвих процесів і функцій у осіб із різноманітними порушеннями мовлення.

Предметом логопедії як науки є порушення мовлення та процес їх попередження, виявлення та усунення засобами спеціального навчання та виховання у осіб з розладами мовленнєвої діяльності.

Структуру сучасної логопедії складають: дошкільна та шкільна логопедії; логопедія підлітків і дорослих.

На основі сучасних досліджень вітчизняних і зарубіжних дослідників визначені такі **завдання логопедії** (див. опорну схему):

1. Визначення розповсюдженості, симптоматики та ступенів вияву мовленнєвих порушень та їх систематизація.

2. З'ясування етіології та механізмів, структури, симптоматики мовленнєвих порушень.

3. Розробка методів педагогічної диференціальної діагностики мовленнєвих порушень.

4. Науково обгрунтоване співвідношення нозологічного (клініко-педагогічного) і симпомологічного (психолого-педагогічного) підходів у логопедичній теорії і практиці.

5. Виявлення динаміки спонтанного і цілеспрямованого розвитку дітей із порушеннями мовленнєвої діяльності, а також характеру впливу

мовленнєвих розладів на психічний розвиток дитини і формування її особистості.

6. Вивчення особливостей формування мовлення і мовленнєвих порушень у дітей із різними відхиленнями в розвитку (при порушеннях інтелекту, слуху, зору, опорно-рухової системи).

7. Розробка принципів, методів і засобів усунення мовленнєвих порушень та удосконалення методів ранньої профілактики.

8. Розробка питань організації логопедичної допомоги на основі аналізу досягнень у теорії та практиці вітчизняної й зарубіжної логопедії.

9. Забезпечення наступності в логопедичній роботі дошкільних, шкільних і медичних закладів.

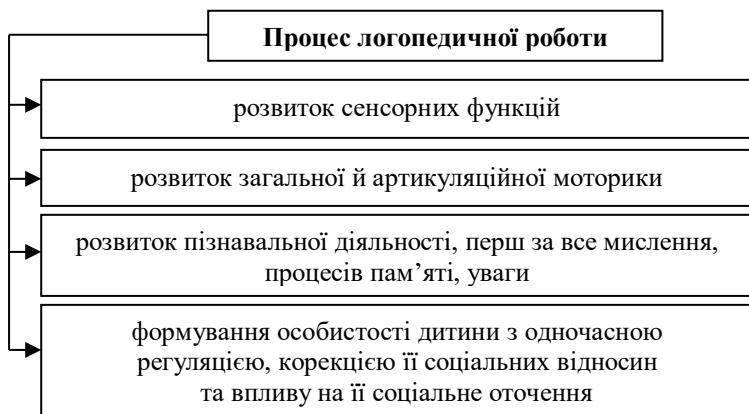
10. Розробка ТЗН, лабораторно-експериментального обладнання, запровадження у навчальний процес інноваційних технологій.

Спрямованості логопедичних завдань	
<i>Теоретичний аспект - це вивчення мовленнєвих розладів і розробка науково обгрунтованих методів їх профілактики, виявлення і подолання.</i>	<i>Практичний аспект- це профілактика, виявлення й усунення мовленнєвих порушень.</i>
<ul style="list-style-type: none"> - використання міжпредметних зв'язків і залучити до співробітництва багатьох фахівців, які вивчають мовлення та мовленнєві порушення (психологи, лінгвісти, філологи); - взаємозв'язки теорії та практики, зв'язки наукових і практичних закладів для впровадження досягнень науки; - реалізацію принципу раннього вияву та усунення мовленнєвого порушення; - розповсюдження логопедичних знань серед населення для профілактики мовленнєвих порушень.	

ОПОРНА СХЕМА

Спрямованості логопедичних завдань

Це складний педагогічний процес, спрямований на подолання порушень мовленнєвої діяльності (див. опорну схему), в якому використовуються різні категорії логопедії як науки, а саме:

ОПОРНА СХЕМА
Процес логопедичної роботи

Корекція порушень мовлення – система педагогічних, психологічних і медичних заходів, спрямованих на послаблення і/або подолання вад мови та мовлення у процесі навчання і виховання з метою максимально можливого розвитку особистості. У вузькому розумінні цей термін означає поліпшення, виправлення вади (вимови звуку)

Компенсація – складний, багатоаспектний процес перебудови психологічних функцій при порушенні або втраті яких-небудь функцій організму. Компенсація (від лат. *compense* – врівноважувати, повернення) – стан повного або часткового повернення функцій уражених систем організму за рахунок компенсаторних процесів. Розвиток та становлення несформованих і порушених мовленнєвих та немовленнєвих функцій здійснюються на основі спеціальної системи логопедичного впливу, в процесі якого формуються компенсаторні механізми.

ЗНМ – різні складні мовленнєві розлади, при яких порушене формування всіх компонентів мовленнєвої системи, які належать до звукової та смислової її сторони при нормальному слухові та відносно збереженому інтелекті.

ФФНМ – порушення процесів формування вимовної системи рідного мовлення у дітей із різноманітними мовленнєвими розладами внаслідок дефектів сприймання й вимови фонем.

Затримка мовленнєвого розвитку – уповільнення темпу, при якому рівень мовленнєвого розвитку не відповідає віку дитини.

Розлад мовлення – втрата сформованих мовленнєвих навичок і комунікативних умінь внаслідок локального ураження мозку.

Комбіновані мовленнєві порушення – поєднання двох і більше патологій мовлення.

Структура мовленнєвого порушення – сукупність мовленнєвих і немовленнєвих симптомів та їх зв'язку.

Логопедичний вплив – це педагогічний процес, спрямований на корекцію та компенсацію порушень мовленнєвої діяльності, на виховання та розвиток особи з мовленнєвими порушеннями.

Розвиток – процес і результат кількісних і якісних змін в організмі людини.

Навчання – цілеспрямована взаємодія вчителя й учнів, у процесі якої засвоюються знання, формуються вміння й навички.

Виховання – передача досвіду суспільних стосунків і формування духовної сфери особистості. Використовується як у широкому (соціальному, педагогічному), так і вузькому розумінні.

Реабілітація – застосування цілого комплексу заходів медичного, соціального, освітнього та професійного характеру з метою підготовки або перепідготовки індивіда до найвищого рівня його функціональних здібностей (визначення Комітету експертів ВОЗ). Термін «реабілітація» є похідним від терміну «абілітація». Стосовно дітей раннього віку з відхиленнями у розвитку доцільно

Абілітація – первинне формування функцій і здібностей у дітей раннього віку з проблемами розвитку за рахунок створення спеціальних умов.

2. Природничо-наукові основи логопедії

У людини, на відміну від тварини, існує *дві системи сигнальних подразників, перша сигнальна система*, яка складається із безпосередніх впливів внутрішніх і зовнішніх подразників на сенсорні входи, і *друга сигнальна система*, яка складається в основному зі слів, які позначають ці впливи. За своєю фізіологічною основою мова виступає у ролі другої сигнальної системи (див. опорну схему).

ОПОРНА СХЕМА
Системи сигнальних подразників

ОПОРНА СХЕМА
Функціональні блоки

Для розуміння складної ієрархічної структури мовленнєвої діяльності слід розрізнити поняття «мова» і «мовлення», які відображують нерозривну єдність.

Мова – система знаків, які є засобом людського спілкування, мисленнєвої діяльності, засобом передачі інформації від покоління до покоління та її збереження. Мова – явище соціальне.

Мовлення – це функціонування мови, продукт мовленнєвої діяльності, певна послідовність мовних одиниць (фонем, морфем, слів, речень).

Мовленнєва діяльність – це специфічна форма психічної діяльності людини, яка забезпечує розуміння мовлення оточуючих людей і власні висловлювання, це активний, цілеспрямований, мотивований (як і будь-яка довільна дія), предметний (змістовий) процес видачі та прийому сформованої та сформульованої думки, інформації, спрямованої на задоволення комунікативно-пізнавальної потреби людини в процесі спілкування.

Логопедія тісно пов'язана з лінгвістикою, психолінгвістикою і нейропсихологією (О. Лурія, В. Тарасун та ін.). У мовленні використовуються мовні одиниці різного рівня та правила функціонування, що можуть порушуватися при різних розладах мовлення. Знання законів і послідовності оволодіння дитиною нормами мови сприяє уточненню логопедичного висновку при порушеннях мовлення, що є необхідним для розробки системи логопедичного впливу. Саме психолінгвістичний підхід дозволяє розкрити механізми мовленнєвих порушень, уточнити структуру дефекту, визначити його як порушення мовлення.

3. Принципи логопедії. Методи логопедії як науки

Принцип (лат. *principium* - початок, основа) – це певне правило, сформульоване на основі пізнання законів чи закономірностей дійсності.

Логопедія спирається на загальнодидактичні та специфічні принципи (див. опорну схему).

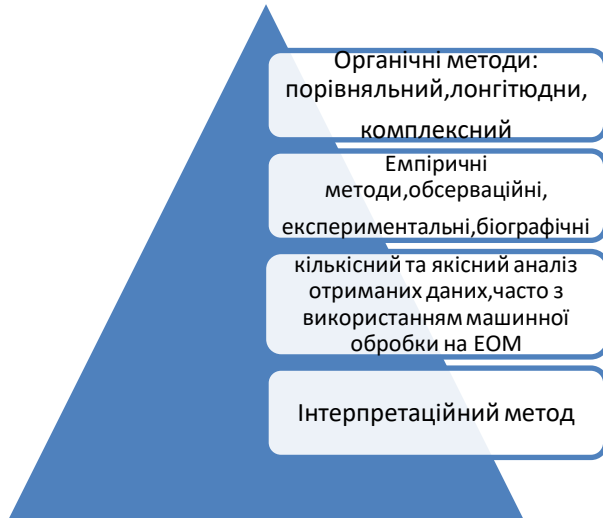
Загальнодидактичні принципи	Специфічні принципи (за Р.Левіною)
науковість, систематичність і послідовність, доступність, наочність, виховуючий характер навчання, свідомість і активність, індивідуальний підхід	принцип розвитку, онтогенетичний принцип, принцип системності, принцип комплексності, принцип зв'язку з іншими сторонами психічного розвитку дитини, принцип діяльнісного підходу, принцип обхідного шляху
Принцип розвитку	передбачає аналіз процесу виникнення порушення мовлення, бо у дітей нервово-психічні функції знаходяться в процесі постійного розвитку та дозрівання, їй необхідно оцінювати не тільки безпосередні результати первинного дефекту, але й відстрочені його наслідки та вплив на формування мовленнєвих і пізнавальних функцій.
Принцип системності	спирається на уявлення про мовлення як про функціональну систему, структурні компоненти якої знаходяться в тісному взаємозв'язку. Вивчення мовлення, процесу її розвитку та корекції порушень передбачає вплив на всі компоненти, на всі сторони мовленнєвої функціональної системи.
Принцип системного аналізу	мовленнєвих порушень застосовують для своєчасного виявлення ускладнень у формуванні тих або інших сторін мовлення. Раннє розпізнавання можливих відхилень як в усному, так і в подальшому писемному мовленні дає змогу запобігати їм за допомогою логопедичних прийомів.

Принцип комплексності	має значення при вивченні та усуненні мовленнєвих розладів. У процесі вивчення порушень мовлення та його корекції важливо враховувати загальні та специфічні закономірності розвитку дітей із порушеннями мовлення, дані медичного, психологічного й логопедичного обстеження.
Онтогенетичний принцип	вимагає розробку методик корекційно-логопедичного впливу з урахуванням послідовності появи форм і функцій мовлення, а також видів діяльності дитини в онтогенезі.
Принцип зв'язку мовлення з іншими сторонами психічного розвитку	мовленнєва діяльність формується і функціонує в тісному зв'язку з розвитком психіки дитини, з різними її процесами, що відбуваються в сенсорній, інтелектуальній, афективно-вольовій сферах. Ці зв'язки виявляються в нормальному й атиповому розвитку.
Принцип обхідного шляху	шляху використовується для успішної логопедичної корекції мовленнєвих порушень у процесі компенсації порушених мовленнєвих та немовленнєвих функцій і перебудови діяльності функціональних систем. Велике значення має установлення в кожному окремому випадку етіології, механізмів, симптоматичних порушень, виділення провідних розладів, співвідношення мовленнєвої та немовленнєвої симптоматики в структурі дефекту.
Принцип діяльнісного підходу	полягає в дослідженні дітей із порушеннями мовлення й організації логопедичної роботи з ними, урахуванням предметно-практичної, ігрової, навчальної та іншої діяльності дитини.

ОПОРНА СХЕМА Принципи логопедії

Метод (від грецьк. *pédosoç* – «шлях через») – систематизована сукупність кроків, які потрібно здійснити для виконання певної задачі, досягнення мети (див. опорну схему).

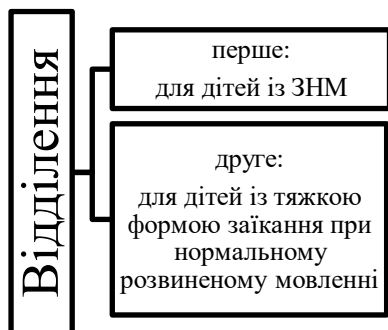
ОПОРНА СХЕМА
Методи логопедії

4. Мережа освітніх закладів для дітей з порушеннями мовлення

Згідно з «Концепцією спеціальної освіти осіб із психічними та фізичними вадами в Україні» (1996 р.) у державі функціонує поширена мережа спеціальних закладів для дітей із вадами мовлення, яка включає такі *дошкільні заклади*:

- спеціальні дошкільні заклади для дітей із тяжкими вадами мовлення;
- спеціальні групи при масових загальноосвітніх дошкільних установах:
  - для дітей із загальним недорозвиненням мовлення;
  - для дітей із фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення;
  - для дітей із заїканням;
  - спеціальні загальноосвітні школи-інтернати для дітей із тяжкими вадами мовлення;
  - логопедичні пункти при масових загальноосвітніх та спеціальних школах.

Спеціальні школи цього типу мають два відділення (див. опорну схему):

ОПОРНА СХЕМА
Відділення спеціальних шкіл

Контрольні запитання

1. Назвіть групи дітей, які визначені в спеціальній педагогіці і психології.
2. Охарактеризуйте структуру спеціальної педагогіки як науки.
3. Висвітліть особливості застосування терміну «спеціальна педагогіка» в різних регіонах світу.
4. Визначте об'єкт і предмет спеціальної педагогіки як науки.
5. Висвітліть зміст основних методів і прийомів логопедії як науки.

Завдання та питання з теми, що виносяться на самостійне опрацювання

1. Обґрунтуйте, чому логопедія відноситься до галузі педагогічних, а не медичних наук.
2. Розкрийте природничо-наукові основи логопедії.
3. Поясніть загальні та специфічні принципи логопедії як науки.
4. Схарактеризуйте внутрішньосистемні й міжсистемні зв'язки логопедії з іншими науками.

Література[1; 3; 4; 6; 9]

Тема 7. Порушення мовлення: причини, механізми, класифікація

План

1. Поняття «норма мовлення».
2. Мова та мовлення: спільне й відмінне.
3. Анатомо-фізіологічні основи правильного мовлення.
4. Причини порушення мовлення у дітей.
5. Класифікація порушень мовлення.

Ключові слова: норма мовлення, мова, порушення мовлення, класифікація.

1. Поняття «норма мовлення».

Норма мовлення – загальноприйняті варіанти використання мови в процесі мовленнєвої діяльності, що забезпечується збереженими психофізіологічними механізмами мовленнєвої діяльності.

У межах терміну «мовлення» досліджуються:

- фізіологічні основи мовлення, мовленнєвої діяльності;
- механізми мовлення за видами: (механізм говоріння (усне мовлення), механізм аудіювання (сприйняття та розуміння усного мовлення);
- взаємозв'язок мовлення та мислення;
- реалізація функцій мови в мовленні;
- процес оволодіння мовленням;
- формування «мовного чуття» (інтуїції) на різних вікових етапах.

Поняття «мова», «мовлення», «мовленнєва діяльність» не є ідентичними, однак знаходяться у певному взаємозв'язку та взаємодії. Мова та мовлення є двома ланками мовленнєвої діяльності. У процесі мовленнєвої діяльності використовується мовлення, яке є засобом спілкування. Мовлення є способом реалізації мовленнєвої діяльності, класифікація якої відображена у схемі (див. опорну схему).

Вид	мовленнєва діяльність
залежно від форми спілкування (усне чи писемне)	слухання та говоріння (усне мовлення), читання та письмо (писемне)
за спрямованістю мовленнєвої діяльності	рецептивні види мовленнєвої діяльності або імпресивне мовлення (слухання і читання), та продуктивні види мовленнєвої діяльності або експресивне мовлення (говоріння, письмо)
залежно від його функцій та виявлення	зовнішнє (слухання, говоріння, читання і письмо) та внутрішнє мовлення

ОПОРНА СХЕМА

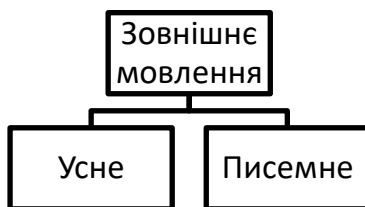
Класифікація мовленнєвої діяльності

Внутрішнє мовлення – це особливий вид мовленнєвої діяльності, внутрішня форма мовлення, це мовлення «мовчки». Воно виникає в процесі розумової діяльності людини і вирізняється стислістю та відсутністю емоційних проявів (див. опорну схему).

Говоріння	озвучення думки, кодовий перехід із мисленнєвого коду (коду внутрішнього мовлення) на звуковий код – акустичний (фонетичний).
Аудіювання	кодовий перехід із акустичного коду на код внутрішнього мовлення (код думання – мисленнєвий код).
Письмо і читання	Письмове мовлення

ОПОРНА СХЕМА
Види внутрішнього мовлення

У своєму еволюційному розвитку людина спочатку оволодіває зовнішньою стороною мовлення (див. опорну схему).

ОПОРНА СХЕМА
Види зовнішнього мовлення

2. Мова та мовлення: спільне й відмінне

Мови і мовлення у взаємозв'язку мають спільні та відмінні ознаки (див. опорну схему).

Мова	Мовлення
Мова - знакова система (знаки – це слова, звуки, морфеми, словосполучення, фразеологічні одиниці тощо; система – рівні мови, її внутрішні зв'язки, взаємодії, правила мови, моделі).	Мовлення – це саме спілкування, вираження думки, це вербальне мовне спілкування, самовираження.
Мова – потенційна система знаків.	Мовлення – це дія і продукт, діяльність людей; завжди мотивоване, викликане обставинами, ситуацією, має певну мету.
Мова консервативна, стабільна (як правило).	Мовлення припускає винятки, саме у мовленні з'являються нові слова.
Мова підкоряється нормі (закону), яка формується фахівцями-мовознавцями та зберігається у вигляді словників.	Мовлення також підкоряється нормі літературної мови, однак порушення норми є,

	оскільки мовлення, на відміну від мови – індивідуальне.
Мова стабілізує, об'єднує народність, націю, державу.	Мовлення, будучи реалізацією мови, також об'єднує, але водночас породжує жаргони, професіоналізми, зберігає діалектні та індивідуальні особливості людей. Мовлення – індивідуальне та ситуативне.
Мова має рівневу структуру (фонетичний, лексичний, морфемний, морфологічний, синтаксичний та ін. рівні), а також певну кількість звуків, морфем, відмінків тощо.	Мовлення – лінійне, розгортається у часі та просторі. Кількість речень і текстів може бути необмеженою.
З точки зору філософії мова – категорія загальна	З точки зору філософії мовлення – виконує роль окремого явища.

ОПОРНА СХЕМА

Спільні та відмінні ознаки мови і мовлення у їх взаємозв'язку

3. Анатоμο-фізіологічні основи правильного мовлення

Центральний апарат мовлення знаходиться в головному мозку, (переважно в лівій півкулі) та складається з кіркових центрів, підкіркових вузлів, ядер стовбура мозку (переважно довгастого), провідникових шляхів і нервів, що йдуть до дихальних, артикуляційних і голосових м'язів. Особливо важливе значення має ліва (у ліворуких - права) півкуля мозку, її лобова, скронева, потилична та тім'яна ділянки. Скроневі ділянки, а саме: задній відділ лівої верхньої скроневої звивини, забезпечує сприймання чужого мовлення. Тут міститься слуховий центр мовлення, названий *мовленнєвим центром Верніке* - *мовнослуховим*. Лобові ділянки є мовноруховими, а саме: у задньому відділі лівої другої та третьої лобової нижньої звивини лівої півкулі є *моторний (руховий) центр Брока*, що власне й забезпечує усне мовлення.

Тім'яні ділянки є зоровомовленнєвими, або центром «словесної сліпоти» - *центр Дежеріна*, що знаходиться в лівій півкулі головного мозку. Захворювання цього центру зумовлює алексію - втрату здатності розуміти написане, читати вголос або мовчки, списувати; розуміння цифр збережено.

Таким чином, центральна ланка мовного апарату представлена: мовнослуховим центром Брока (забезпечує можливість говорити), слухомовленнєвим центром Верніке (забезпечує можливість чути і розуміти чуже мовлення), зоровомовленнєвим центром Дежеріна (центром читання та розуміння писемного мовлення).

Функціонування мовлення забезпечують такі відділи периферичного мовного апарату (див. опорну схему):

Відділи периферичного мовного апарату

1) система дихальних органів (енергетична), необхідна для виникнення звуку (трахея, бронхи, легені, грудна клітина й діафрагма);

2) голосова (генераторна) необхідна для виникнення звукових вібрацій голосових зв'язок гортані, при коливанні яких утворюються звукові хвилі (голосоутворюючі органи - глотка, гортань, надгортанник, голосові зв'язки);

3) артикуляційна система – програма, що виникає результаті діяльності органів артикуляції (язик і підязикова складка, губи, пригубні складки, верхня й нижня щелепи, тверде й м'яке піднебіння, нижні й верхні альвеоли) за командами для організації мовленнєвих пухів у корі головного мозку, що реалізуються в мовно-руховій виконавчій частині мовного апарату – глотковому, носовому й ротовому (ніс, ротова порожнина, глотка, гортань) резонаторах (резонаторна система голосоутворення.)

ОПОРНА СХЕМА

Відділи периферичного мовного апарату, які забезпечують функціонування мовлення

Механізми пам'яті характеризуються властивостями (див. опорну схему):

ОПОРНА СХЕМА **Властивості пам'яті**

Довготривала пам'ять – це підсистема, що забезпечує постійне збереження (мова, як правило, зберігається навіть за відсутності її повтору). Найкраще зберігання – відтворення мовлення.

Короткочасна (оперативна) пам'ять – підсистема, яка забезпечує оперативне утримання і перетворення даних, що передані з довготривалої пам'яті. Механізм оперативної пам'яті приймає від органів сприймання мовлення інформацію у мовних формах і передає її у довготривалу пам'ять (усне чи письмове висловлювання). Вагоме значення для розвитку мовлення має розвиток сприйняття, уваги, мислення, а також фізичний (соматичний) стан. Керують всіма мовленнєвими операціями мовленнєві центри мозку (див. опорну схему)

ОПОРНА СХЕМА
Види пам'яті в залежності від тривалості зберігання
інформації

Порушення мовлення (розлади мовлення, мовленнєві вади, дефекти мовлення, недоліки мовлення, мовленнєві відхилення, мовленнєва патологія) – це відхилення в мовленні людини, що говорить, від мовної норми, прийнятої в певному мовленнєвому оточенні. Порушення мовлення має такі прояви: порушення звуковимови, темпу, ритму мовлення. Такі відхилення зумовлене розпадом нормального функціонування психофізіологічних механізмів мовленнєвої діяльності, а саме: 1) вони не відповідають віку особи, 2) не являються діалектизмами, безграмотністю мовлення та вираженням незнання мови; 3) пов'язані з відхиленнями у функціонуванні психофізіологічних механізмів мовлення; 4) негативно впливають на подальший психічний розвиток дитини; 5) мають стійкий характер і не зникають самостійно; 6) вимагають логопедичної допомоги в залежності від характеру відхилень.

Порушення мовленнєвого розвитку – група порушень у розвитку мовлення з різною етіологією, патогенезом, ступенем вираженості або порушення протікання мовленнєвого розвитку, не відповідністю нормальному онтогенезу, зокрема характеризуються відставаннями в темпі.

Недорозвинення мовлення – якісно низький рівень сформованості порівняно з нормою мовленнєвої функції або мовленнєвої системи.

4. Причини порушення мовлення у дітей

Причини (чинники, умови) порушення розвитку – це постійно наявні обставини, умови, що викликають стійкі зміни в мовленнєвому та психофізичному розвитку в цілому.

Умови нормального розвитку індивіда (див. опорну схему):

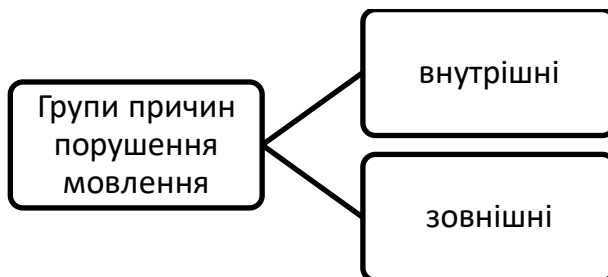

нормальна роботу головного мозку та його кори, бо патогенні впливи порушують нормальне співвідношення процесів збудження та гальмування, аналіз і синтез інформації, що поступають у мозок, взаємодію між блоками мозку, що відповідають за різні аспекти психічної діяльності людини;
нормальний фізичний розвиток дитини та пов'язане з ним збереження працездатності, нормального тону нервових процесів;
збереженість органів чуття, які забезпечують нормальний зв'язок дитини з оточуючим світом;
систематичність і послідовність навчання дитини у сім'ї, ЗДО, ЗОШ.

ОПОРНА СХЕМА

Умови нормального розвитку

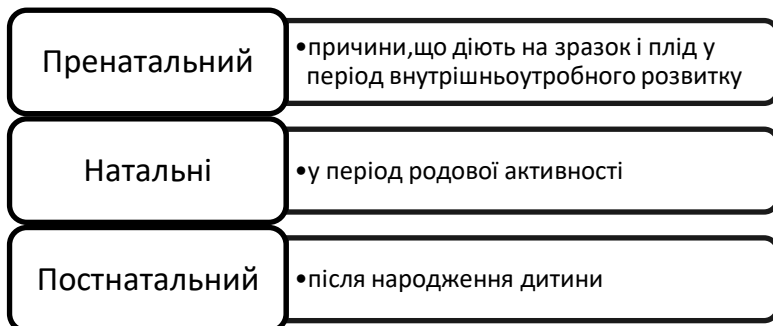
Під причинами порушень мовлення в логопедії розуміють дію на організм зовнішнього і внутрішнього шкідливого чинника або їх взаємодії, які викликають специфіку мовленнєвого розладу і без яких порушення не може виникнути (відомо понад 500 шкідливих чинників) (див. опорну схему).

ОПОРНА СХЕМА

Групи причин порушення мовлення

Періоди впливу паталогічних факторів (див. опорну схему).

ОПОРНА СХЕМА

Періоди впливу паталогічних факторів

Пренатальні або внутрішні (ендогенні) причини мовленнєвих порушень. Залежно від часу дії цих чинників виділяють внутрішньоутробну патологію (діє в період внутрішньоутробного розвитку). Дана патологія часто поєднується з пошкодженням нервової системи дитини при пологах.

Паталогічні стани у пренатальному періоді (див. опорну схему):

захворювання матері під час вагітності (серцеві захворювання, захворювання печінки, нирок, легень, діабет, гіпотонія, позитивнаантитглобулінова проба, інфекційні захворювання сечового тракту), загальні захворювання, що вимагають лікування;
обтяжена спадковість (діабет, гіпертонія, генетичні та психічні захворювання);
алергії матері;
імунологічна несумісність крові матері і плоду – за резус-фактором та іншими антигенами еритроцитів
перенесені переливання крові;токсикоз вагітності незалежно від терміну;
акушерська патологія;
короткий проміжок між двома вагітностями (менше одного року; аномалії скелета матері (порушення постави).
вагітності до досягнення 18 років або після 40 років;
психічні перевантаження (сімейного або професійного характеру);
навантаження соціального характеру (економічні та матеріальні труднощі).

ОПОРНА СХЕМА

Паталогічні стани у пренатальному періоді

Причини пошкодження НС у натальний період (див. опорну схему):

<i>Гіпоксія</i>	це недостатнє постачання киснем тканин плаценти та плоду. Причинами гіпоксії можуть бути пороки серця матері; бронхіти, пов'язані з палінням під час вагітності; ранній токсикоз (від 4 тижнів до 4 місяців); патологія пуповини (вузлик на ній, дуже коротка пуповина).
<i>Родова травма</i>	це місцеве пошкодження плоду, викликане механічною дією безпосередньо на плід під час пологів. Під час пологів страждає хребет і, насамперед, його шийний відділ, травмується система хребетних артерій, по яких стовбур та інші відділи мозку отримують кров

ОПОРНА СХЕМА

Причини пошкодження НС у натальний період

Постнатальні або зовнішні (екзогенні) причини мовленнєвих порушень.

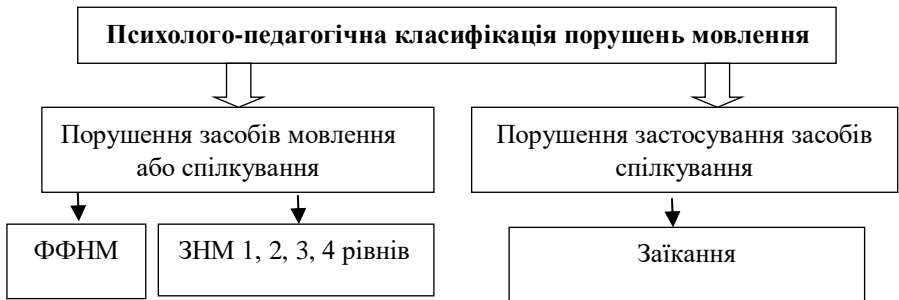
Паталогічні впливи на пізніх стадіях вагітності, зазвичай, не викликають важких вад розвитку, а ведуть до затримки дозрівання ЦНС. У дітей з вадами розвитку мозку часто спостерігаються аномалії черепа, піднебіння, дефекти розвитку верхньої та нижньої щелеп. Прикладом мовленнєвих розладів, що виникають під впливом дії несприятливих

чинників на плід, може бути відкрита **ринолалія**, що утворюється внаслідок вродженого незрощення піднебіння.

5. Класифікація порушень мовлення.

У вітчизняній логопедії використовуються *психолого-педагогічна* або *педагогічна* (за Р.Левіною) та *клініко-педагогічна* класифікації мовленнєвих порушень.

Психолого-педагогічна виникла в результаті критичного аналізу клінічної класифікації з точки зору її застосування у педагогічному процесі. За даною класифікацією порушення мовлення поділяють на дві групи (див. опорну схему).

ОПОРНА СХЕМА

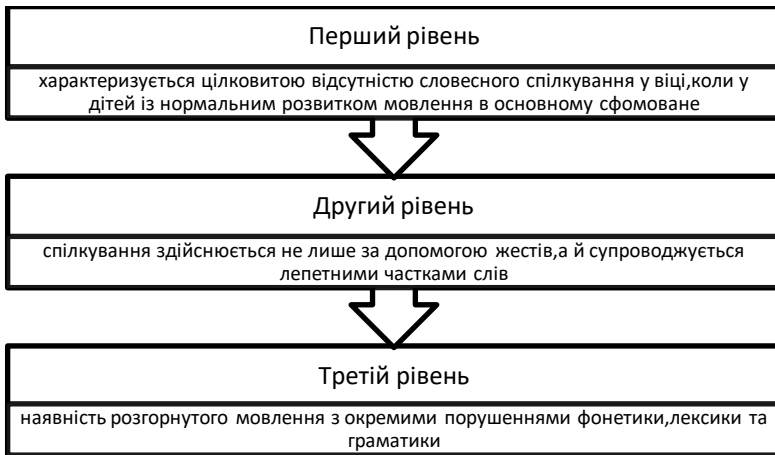
Порушення мовлення за психолого-педагогічною класифікацією

Перша група: порушення засобів спілкування: фонетичний, фонетико-фонематичний та загальний недорозвиток мовлення. Фонетичний недорозвиток (ФН) – поєднує порушення звуковимови, складової структури слова, просодичних компонентів (наголос), інтонації.

Фонетико-фонематичний недорозвиток (ФФНМ) поєднує порушення звуковимови, складової структури слова, просодичних компонентів, фонематичних процесів. Це порушення процесів формування вимовляльної системи рідної мови у дітей із різними мовленнєвими розладами внаслідок дефектів сприймання та вимовляння фонем.

Загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) – різні складні мовленнєві розлади, при яких порушене формування всіх компонентів мовленнєвої системи (словниковий запас, граматична будова мовлення, зв'язне мовлення, фонематичні процеси (розрізнення звуків) та вимова звуків), які належать до фонетико-фонематичної, звукової та лексико-граматичної сторони при нормальному слухові та відносно збереженому інтелекті.

Залежно від ступеня сформованості мовленнєвих засобів ЗНМ має три рівні, за Р. Левіною (див. опорну схему).

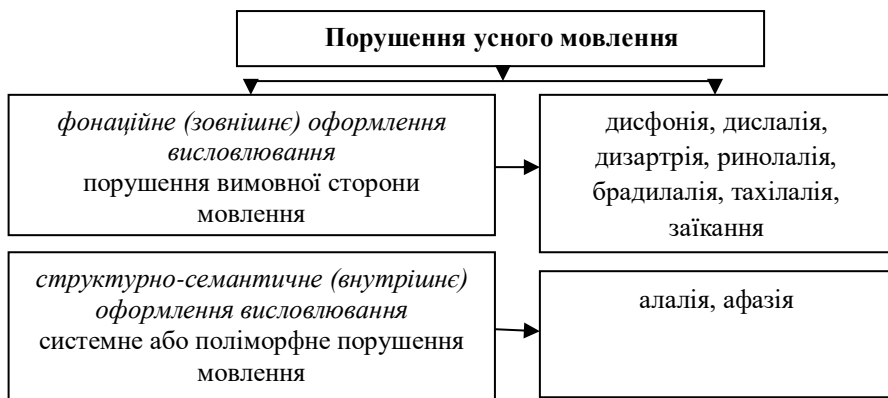
**ОПОРНА СХЕМА
Рівні ЗНМ за Р. Левіною**

Друга група порушень мови – порушення у застосуванні засобів мовлення (заїкання), тобто порушення комунікативної функції мовлення при правильно сформованих засобах мовлення. Порушення писемного мовлення за цією класифікацією розглядаються як вторинні порушення.

Клініко-педагогічна класифікація спирається на традиційну для логопедії взаємодію з медициною. У даній класифікації провідна роль відводиться психолого-лінгвістичним критеріям, на основі яких картина мовленнєвого порушення описується в термінах і поняттях (що спрямовують увагу логопеда на те явище, яке повинно бути об'єктом логопедичної допомоги). Клінічні критерії в ролі уточнюючих, орієнтовані на пояснення анатомо-фізіологічного компонента порушення та причину його виникнення.

В залежності від того, який вид мовлення порушений, виділяють *дві великі групи*: порушення усного та писемного мовлення.

Порушення усного мовлення поділяються на два типи (див. опорну схему):

ОПОРНА СХЕМА Порушення усного мовлення

До розладів фонаційного висловлювання належать:

Дисфонія (афонія) – відсутність або розлади фонації внаслідок патологічних змін голосового апарату.

Дислалія – порушення звуковимови при нормальному слухові та збереженій інервації мовного апарату.

Дизартрія – порушення вимовної сторони мовлення, зумовлене недостатньою інервацією мовного апарату.

Ринолалія – порушення тембру голосу і звуковимови, зумовлене анатомо-фізіологічними дефектами мовного апарату.

Брадилалія – патологічно уповільнений темп мовлення.

Тахілалія – патологічно прискорений темп мовлення.

Заїкання – порушення темпоритмічної організації мовлення, що зумовлене судомним станом мовного апарату.

Порушення структурно-семантичного (внутрішнього) оформлення висловлювань представлені двома видами:

Алалія – відсутність або недорозвиток мовлення внаслідок органічного ураження мовних зон кори головного мозку у внутрішньоутробному або ранньому періоді розвитку дитини.

Афазія – повна або часткова утрата мовлення, зумовлена локальними ураженнями головного мозку. Мовлення дитини втрачається внаслідок черепно-мозкової травми, нейроінфекції або пухлин мозку після того, як мовлення було сформоване.

Порушення писемного мовлення в залежності від того, який його вид порушений розділяють на дві групи: при порушенні продуктивного

виду – порушення письма, при порушенні рецептивного виду – розлади читання.

Дислексія – часткове специфічне порушення процесу читання, яке виявляється в утрудненні розпізнавання та читання літер, ускладненні злиття літер у склади та складів у слова.

Дисграфія – часткове специфічне порушення процесу письма. Виявляється в нестійкості оптико-просторового образу літери, в змішуванні або пропусках літер, у викривленнях звукоскладової структури слова і структури речень.

У випадку несформованості читання та письма говорять про **алексію** та **аграфію**. За даними дослідників ці ускладнення зумовлюються дефектами усного мовлення, несформованістю операцій звукового аналізу, нестійкістю довільної уваги.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення поняття «норма мовлення».
2. Назвіть, які складові елементи мовлення досліджуються, коли його розуміють як текст.
3. Розтлумачте особливості функціонування трьох відділів периферичного мовного апарату.
4. Назвіть і визначте основні дефініції понятійно-категоріального апарату логопедії як науки.
5. Дайте визначення порушень мовлення, які виділені в психолого-педагогічній класифікації.

Завдання та питання з теми, що виносяться на самостійне опрацювання

1. Визначте, які складові елементи мовлення досліджуються, коли його розуміють як діяльність.
2. Окресліть зміст критеріїв, за якими розглядаються види мовленнєвої діяльності дітей.
3. Визначте спільне та відмінне в мові та мовленні.
4. Схарактеризуйте будову центрального мовного апарату.
5. Схарактеризуйте біологічні та соціально-психологічні причини порушень мовлення.
6. Розкрийте основні порушення мовлення, які виділені в клініко-педагогічній класифікації.

Література[2; 3; 6; 8]

Тема 8. Професійна компетентність логопеда як вимога сьогодення

План

1. Професійна підготовка логопедів в Європі та світі.
2. Підготовка сучасного фахівця-логопеда.
3. Кваліфікаційна характеристика вчителя-логопеда.

Ключові слова: *логопед, вчитель-логопед, логотерапевт, вимоги до вчителя-логопеда, асистент вчителя-логопеда, професійна компетентність логопеда.*

1. Професійна підготовка логопедів в Європі та світі

Участь у Болонському процесі є відповіддю на спільні виклики, що стоять перед системами вищої освіти європейських країн. ЄПВО є об'єднання 46 національних систем, що розвиваються відповідно до спільно погоджених принципів, в т.ч. у системі вищої освіти.

Основні завдання ЄПВО у цій сфері (див. опорну схему):

Завдання ЄПВО:
Сприяти узгодженню
Сприяти сумісності
Сприяти порівнянності
Визначати системи вищої освіти

ОПОРНА СХЕМА

Завдання ЄПВО

У 20-х років ХХ століття у великих містах США відкривалися курси, мовленнєві клініки та готувалися кадри логопедів.

Підготовка логопедів у Данії розпочалася з 1924 р. і до 1958 р. нею опікувалися професійні організації, з 1959 р.– держава. Логопедія вважається педагогічним, а не медичним фахом (така ж думка є поширеною в Європі). Логопед – це психотерапевт мови та мовлення, професіонал своєї справи, який відповідає за попередження, оцінку, лікування та наукові дослідження людського спілкування. Основна професійна асоціація в Данії – Audiologopedisk Forening (ALF) була заснована в 1923 році й стала однією з перших існуючих у світі асоціацій логопедів.

Логопедична допомога в Норвегії в 30-40 роках ХХ століття проводилася тільки в двох спеціальних школах. Школа в місті Лізакер (поблизу м. Осло) мала 3 відділення: для дітей із заїканням, вродженим незрозумінням піднебіння та всіма іншими розладами мовлення. В 1948 р. була заснована Асоціація логопедів Норвегії (Norsk Logopedlag). Логопеди були визнані фахівцями зі спеціальної освіти в Норвегії, а також частково

як працівники системи охорони здоров'я (Департаментом охорони здоров'я запропоновано визнавати логопедів як медичних фахівців).

В Іспанії та Португалії надання логопедичної допомоги хворим знаходиться переважно в приватних руках. У 1930 р. була заснована школа для логопатів у Мадриді. У Португалії логопед несе професійну відповідальність за оцінку, діагностику, профілактику, лікування та наукові дослідження людського спілкування, а також живлення та ковтання (включаючи не лише функції, пов'язані з розумінням і висловлюванням в усному та писемному мовленні, а також інші форми невербальної комунікації). Логопеди працюють у державних і приватних школах і лікарнях, оздоровчих і лікувально-реабілітаційних центрах, у національній службі охорони здоров'я, у групах раннього втручання, у спеціальних центрах для дітей із обмеженими можливостями, у приватних клініках, у центрах охорони здоров'я для літніх людей.

Перша логопедична установа в Польщі була заснована ще в 1892 році Владиславом Олтушевським. В 1932 р. у польських містах Варшаві, Кракові, Вільно були відкриті установи з подолання недоліків мовлення і голосу. Це були амбулаторії для хворих із порушеним мовленням, проте вже було відомо декілька фахівців-лікарів, які працювали над виправленням порушень мовлення. У 1963 р. заснована Польська логопедича спілка, президентом якої був професор Леоне Качмарек (перший польський логопед, головний редактор журналу «Логопедія» та вчитель кількох поколінь логопедів, провідна фігура у польських логопедів).

В 30-х роках ХХ століття у Швеції лікування осіб із розладами мовлення проводилося в основному установами для глухонімих, а також на мовленнєвих курсах і в умовах класів (організовані в містах Цюріху, Базелі, Женеві). Для підготовки спеціалістів в Цюріхському університеті читалися лекції з логопедії. У Швеції логопедична допомога є державною службою та надається дітям (від народження до 18 років) і дорослим у лікарнях, центрах первинної медико-санітарної допомоги, в сервісних центрах для дітей-інвалідів, у школах і дошкільних закладах. Робота проводиться у тісному зв'язку лікарів та педагогів.

Розробкою питань логопедії Франції займаються в різних установах Парижа: у дитячому госпіталі, лабораторії експериментальної фоніатрії. Разом із цим, логопедична робота проводиться у ряді допоміжних шкіл.

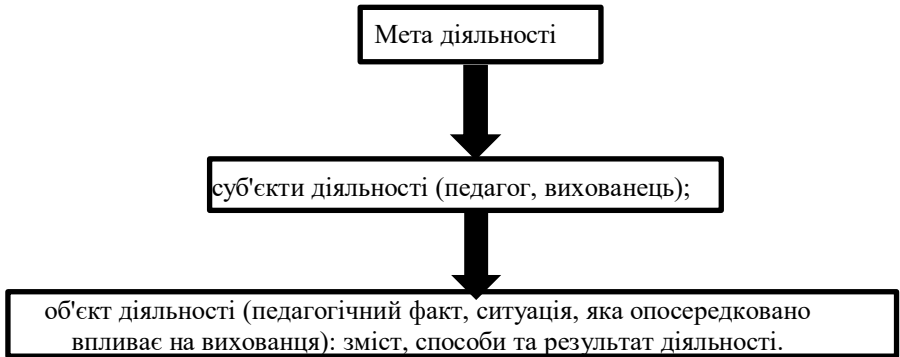
Перший випуск молодих фахівців-логопедів у Радянському Союзі був у 1951 р. (на дефектологічному відділенні Московського державного педагогічного інституту). Зараз вищі педагогічні навчальні заклади України готують логопедів як для України, так і Росії та інших країн ближнього зарубіжжя.

2. Підготовка сучасного фахівця-логопеда

Підготовка сучасного фахівця-логопеда в системі вищої педагогічної освіти визначається процесами, що відбуваються в соціальному й культурному середовищі.

Структурними компонентами педагогічної діяльності є (див. опорну схему):

ОПОРНА СХЕМА

Структурні компоненти педагогічної діяльності

Вимоги до якості професійної підготовки висококваліфікованих фахівців-логопедів у сучасній вищій педагогічній школі зумовлені такими суперечностями (див. опорну схему):

Вимоги до підготовки логопедів зумовлені наступними суперечностями
між новою якістю життя та функціонуючою системою освіти;
між глибоким обґрунтуванням в теорії педагогіки ідей гуманізації освіти та недостатністю їх практичного впровадження;
між постійно зростаючою кількістю дітей, які мають порушення мовлення, що ускладнені вторинними відхиленнями, та недостатньою готовністю логопедів здійснювати практичну корекційну діяльність;
між вимогами до професійної майстерності логопедів, що постійно ускладнюються я і зростають, і недостатнім рівнем професійної підготовки у спеціальних закладах і завкладах вищої освіти;
між зростанням об'єктивної соціальної значущості професії логопеда та фактичним недооцінюванням його праці з боку суспільства;
між рівнем розвитку наукового логопедичного знання та рівнем розвитку змісту логопедичної освіти.

ОПОРНА СХЕМА

Суперечності вимог професійної підготовки логопедів

Проблема відбору базових (ключових, універсальних) компетентностей є однією з центральних для оновлення змісту освіти. Вони є необхідними для досягнення різних важливих цілей і вирішення складних завдань у різних ситуаціях. В зв'язку з цим, ключові компетентності є надпредметні та міждисциплінарні(див. опорну схему).

ОПОРНА СХЕМА
Види компетентностей

Нормативні вимоги до професійної освіти визначаються на основі Національної рамки кваліфікацій, адаптованої до Європейської рамки кваліфікацій, які обумовлені суспільним поділом праці, є важливими професійними якостями фахівця, визначені потребами суспільства в професійних кадрах. Розробка Національної рамки та системи кваліфікацій здійснюється при безпосередній активній участі соціальних партнерів, створюючи ефективний інструмент поєднання сфер праці та освіти.

3. Кваліфікаційна характеристика майбутнього логопеда

Кваліфікація логопеда може визначатися рівнем освіти, стажем педагогічної діяльності, кваліфікаційною категорією. Логопеди не рідше, ніж раз на п'ять років зобов'язані проходити державну атестацію, за результатами якої їм присвоюється розряд Єдиної тарифної сітки оплати праці та кваліфікаційна категорія.

Завдання та обов'язки вчителя-логопеда (див. опорну схему):

Завдання та обов'язки вчителя-логопеда:

- розробляє і вдосконалює навчально-корекційні програми;
- здійснює навчальну, корекційну, компенсаційну, реабілітаційну роботу з дітьми, які мають мовленнєві порушення;
- забезпечує умови для засвоєння інвалідами компенсаційно-корекційних програм із урахуванням порушень, вікових та індивідуальних особливостей, сприяє їх соціальній реабілітації, профорієнтації;
- вивчає та фіксує динаміку розвитку дитини;
- створює сприятливі організаційно-педагогічні умови для дітей із тяжкими мовленнєвими порушеннями (з ринодалією, заїканням, алалією, афазією, дизартрією);
- виробляє оптимальну педагогічну та корекційну стратегію, проектує шляхи навчання, реабілітації та соціальної адаптації кожної дитини;
- обирає ефективні форми, методи, засоби корекційно-реабілітаційного процесу;
- надає батькам або сім'ям консультативну допомогу щодо виправлення дефектів усного та писемного мовлення їх дітей;
- проводить із дітьми фронтальні, групові та індивідуальні заняття;
- виховує в учнів почуття впевненості в собі, усвідомлення своїх досягнень в опануванні методів, що можуть компенсувати обмеження, спричинені мовленнєвими порушеннями;
- керує асистентами вчителя-логопеда;
- планує роботу, проводить аналіз її результатів, веде встановлену психолого-педагогічну, реабілітаційну та статистичну документацію.

ОПОРНА СХЕМА

Завдання та обов'язки вчителя-логопеда

Для виконання визначених обов'язків вчитель-логопед повинен знати (див. опорну схему):

Вчитель-логопед повинен знати:

- 1) закони України, які регламентують здобуття вищої освіти в Україні, визначають засади соціального захисту осіб з обмеженими можливостями; державні програми професійної реабілітації та зайнятості осіб із обмеженими фізичними можливостями; стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів (995-306), прийняті Генеральною Асамблеєю ООН;
- 2) основні відомості з логопедії; основні цілі, принципи, зміст навчання, виховання, мовної корекції дітей із мовленнєвими порушеннями; загальні та спеціальні психолого-педагогічні дисципліни, анатоμο-фізіологічні та клінічні основи дефектології; психофізіологію розвитку аномальних дітей; методику, форми, принципи організації навчально-виховного, мовнокорекційного та компенсаційного процесу; програмно-методичні документи та матеріали для роботи з дітьми, які мають вади мовленнєвого розвитку; нормативні вимоги до оформлення логопедичного кабінету; сучасні досягнення психолого-педагогічної, дефектологічної та логопедичної науки та практики, державну мову.

ОПОРНА СХЕМА

Що повинен знати вчитель-логопед для виконання своїх обов'язків

Кваліфікаційні вимоги до вчителя-логопеда (див. опорну схему):

Категорія	Вимоги
Вчитель-логопед вищої категорії	повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст); підвищення кваліфікації; стаж роботи за професією вчителя-логопеда – не менше 8 років.
Вчитель-логопед I категорії	повна вища освіта відповідної спеціальності (магістр, спеціаліст); підвищення кваліфікації; стаж роботи за професією вчителя-логопеда – не менше 5 років.
Вчитель-логопед II категорії	повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст); підвищення кваліфікації; стаж роботи за професією вчителя-логопеда - не менше 3 років.
Вчитель-логопед	повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст) без вимог до стажу роботи.

ОПОРНА СХЕМА

Вимоги до вчителя-логопеда

Завдання та обов'язки асистента вчителя-логопеда (див. опорну схему):

Завдання та обов'язки асистента вчителя-логопеда
<ul style="list-style-type: none"> -бере участь у визначенні змісту, форм і методів навчальної, компенсаційної, реабілітаційної та корекційної роботи; -проводить за розкладом разом із вчителем-логопедом заняття з корекції дефектів усного та писемного мовлення, компенсаційні заходи, спрямовані на розвиток зв'язності та виразності мовлення; -працює під керівництвом вчителя-логопеда та співпрацює із фахівцями, які розробляють індивідуальні методи та прийоми корекційно-реабілітаційної роботи; -забезпечує разом із іншими працівниками здорові й безпечні умови проведення навчально- корекційної роботи; -залучає членів сім'ї дитини до участі в навчально-корекційній роботі; -створює сприятливі умови разом із вчителем- логопедом для засвоєння учнями компенсаційно-корекційної та навчальної програм; -постійно вдосконалює свій професійний та загальноосвітній рівень; -виконує професійні завдання та обов'язки з додержанням норм етики та моралі. -веде встановлену документацію.

ОПОРНА СХЕМА

Завдання та обов'язки асистента вчителя-логопеда

Кваліфікаційні вимоги до асистента вчителя-логопеда (див. опорну схему):

Категорія	Вимоги
Асистент вчителя-логопеда I категорії	базова або неповна вища освіта відповідного напрямку підготовки (бакалавр або молодший спеціаліст); підвищення кваліфікації; стаж роботи за професією асистента вчителя-логопеда I категорії - не менше 1 року.
Асистент вчителя-логопеда II категорії	базова або неповна вища освіта відповідного напрямку підготовки (бакалавр або молодший спеціаліст). Підвищення кваліфікації. Для бакалавра — без вимог до стажу роботи, молодшого спеціаліста — стаж роботи за професією асистента вчителя-логопеда - не менше 2 років
Асистент вчителя-логопеда	неповна вища освіта відповідного напрямку підготовки (молодший спеціаліст) без вимог до стажу роботи.

ОПОРНА СХЕМА

Вимоги до асистента вчителя-логопеда

Будь-який логопед, що має кваліфікаційну категорію, має особистий атестаційний лист – офіційний документ, виданий одним із уповноважених органів управління освітою, в якому відбиваються всі основні відомості про фахівця: освіта, курси підвищення кваліфікації, стаж, відповідність кваліфікаційній категорії. Атестаційний лист видається на 5 років, після знову проходить атестацію і отримує новий документ.

Контрольні запитання

1. Назвіть титульні назви професії логопеда в різних регіонах світу.
2. Розкрийте особливості педагогічної діяльності як суспільного феномена.
3. Висвітліть зміст компетентнісного підходу до підготовки фахівців-логопедів.
4. Назвіть кваліфікаційні вимоги до вчителя-логопеда.
5. Висвітліть завдання та обов'язки, вимоги до знань асистента вчителя-логопеда.

Завдання та питання з теми, що виносяться на самостійне опрацювання

1. Схарактеризуйте особливості становлення логопедичної допомоги населенню в США та країнах Європи.
2. Визначте основні структурні компоненти педагогічної діяльності.
3. Обґрунтуйте, які суперечності актуалізують реформування професійної підготовки майбутніх фахівців-логопедів.
4. Розкрийте ключові компетентності фахівця-логопеда: професійну, інформаційну, комунікативну та правову.
5. Визначте завдання та обов'язки, вимоги до знань вчителя-логопеда.

Література[1; 4; 6; 7; 8]

Тема 9. Формування мовної особистості – новий напрям логопедичної роботи

План

1. Мовна особистість: сутність, рівні, значення.
2. Проблема невербального мислення у психолого-лінгвістичній літературі.
3. Проміжна форма мови: визначення основні одиниці, рівні.
4. Напрями методичної реалізації формування мовної особистості.

***Ключові слова:** мовна особистість, невербальне мислення, проміжна форма мови, образ, фрейм, гештальт, напрями формування.*

1. Мовна особистість: сутність, рівні, значення

Психічна діяльність кожної дитини з особливостями психофізичного розвитку (далі ОПФР) - результат її життя у певних соціальних умовах, що зумовлює розгляд кожного психічного процесу як складного функціонального утворення, сформованого внаслідок її взаємодії з середовищем.

Під час вивчення особистості у психології в центрі уваги знаходяться як некогнітивні (непізнавальні) аспекти людини (емоційні характеристики і воля), так і здібності та інтелект. Крім того, наголошується, що коли аналізується МО, інтелектуальні її характеристики висуваються на перший план, оскільки інтелект найбільш інтенсивно виявляється в мовленні й досліджується через мовлення. Однак зазначається (і це особливо важливо врахувати у змісті логопедичної роботи), що інтелектуальні характеристики людини виразно спостерігаються не на будь-якому рівні володіння мовленням та використання мови. Так, на рівні ординарної мовної семантики, смислових зв'язків слів, їх поєднання та лексико-семантичних відношень ще немає можливості для вияву індивідуальності. На цьому рівні можлива констатація нестандартності, правильності, особливостей вербальних асоціацій, які самі по собі ще не дають відомостей про мовну особистість, про складніші рівні її організації.

Отже, *формування першого рівня МО* – це основне поле діяльності педагога, а саме: накопичення, активізація і розвиток словника, формування й корекція граматико-парадигмальних та асоціативних зв'язків.

Другий рівень вивчення МО передбачає вичленування з інваріантної частини і подальший аналіз перемінної (варіативної) частини в її картині світу. Для цього рівня характерне використання тієї ж одиниці, що й на першому рівні організації МО – слова. Однак на другому рівні її організації вони вже мають описовий (дискриптивний) статус – узагальнюючі слова, крупні концепти, дискриптори.

Третій рівень МО – порівняно вищий, він охоплює виявлення та характеристику індивідуальних мотивів і цілей, які рухають розвиток особистості, її поведінку, керують породженням її мовленнєвого висловлювання. Врешті-решт – ієрархію смислів та цінностей в її мовній моделі світу. Зрозуміло, що на цьому рівні такі мовні одиниці, як слово, словосполучення та відносини між ними, поняття, концепти і дискрепти, є недостатніми. На третьому рівні йдеться про комунікативно-діяльнісні потреби.

Викладене дає підставу виділити такі **рівні організації МО**:

I - вербально-семантичний;

II – лінгвокогнітивний (тезаурусний);

III – (вищий) – мотиваційно-прагматичний.

У мовленнєвій діяльності неможливо уникнути пропуску того, що для тих, хто говорить і хто слухає, є очевидним, але залишається лише в думці, а не в мовленні. М. Жинкін зазначав, що смисл починає формуватися до мови та мовлення. Потрібно бачити речі, рухатися серед них, слухати, торкатися – загалом накопичувати в пам'яті всю сенсорну інформацію, що надходить до аналізаторів. Л. Виготський наголошував, що мислення й мовлення мають в онтогенезі різне коріння. У розвитку мовлення дитини він констатує «доінтелектуальну стадію», а в розвитку мислення – «домовленнєву стадію». У два роки обидві лінії перехрещуються, після чого мислення стає мовленнєвим, а мовлення – інтелектуальним. Потім, у міру наростання мовленнєвого автоматизму, лінії розвитку мислення та мовлення розходяться. О. Лурія писав, що при достатньому розвитку мислення кодування мовленнєвого повідомлення проходить складний шлях від думки до розгорнутого висловлювання. Він починається з виникнення мотиву, що народжує потребу щось передати іншій людині; ця потреба втілюється в задумі, або думці, яка є лише загальною схемою повідомлення.

2. Проблема невербального мислення у психолого-лінгвістичній літературі

Можливість висловлювати судження шляхом їх згортання вчені пояснюють законами мислення та пам'яті, які в природній мові виявляються в економії мовної матерії, зокрема в законах лаконізації мовленнєвих засобів. Відповідно до цього в мові представлено тільки знання, що виступають як «загальний фонд знань» того, хто говорить, і того, хто слухає. Завдяки такій властивості людська свідомість має змогу ідентифікувати (висловити) думку за допомогою найменшої мовної форми, що її оживляє чи висловлює в цілому (О. Москальська, Є. Поливанов, К. Занкіна й ін.). У цьому випадку згортання висловлювання пов'язується зі здатністю до компресії (ущільнення) інформації, з прагненням до короткої мовленнєвої форми та бажанням уникнути одноманітності синтаксичних конструкцій.

Отже, у дітей формується вміння спеціально не відтворювати в думці та не висловлювати в мовленні всі ланки доведення або всі частини висновку. Тобто, мисленнєві операції здійснюються без усвідомлення правил, на яких вони базуються. У такому автоматизованому вигляді функціонують багато математичних, орфографічних та інших навчальних навичок школяра.

Це положення особливо важливе в роботі з різними категоріями дітей із ОПФР, які мають ваду мовлення, оскільки виокремлюється ще один, обхідний, компенсаторний шлях формування у них знань, умінь та навичок.

3. Проміжна форма мови: визначення, основні одиниці, рівні

Виконання навчальних завдань без словесного відтворення орфографічних, синтаксичних, математичних та ін. правил здійснюється за рахунок використання *проміжної форми мови (ПФМ)*. Ця форма виступає посередником між біологічними мовами мозку (мовою взаємодії нейронів), які мають фізико-хімічну природу, та артикульованим людським мовленням. По суті, йдеться про явище, що стоїть між звуковим мовленням та специфічною мовою (мовою мозку) у процесах інтелектуальної діяльності та її вербалізації.

У ПФМ один бік звернений до звукової сторони мовлення (внутрішнього мовлення), а інший – до інтелекту (мови мислення). Іншими словами, ПФМ посідає проміжну позицію і є засобом переходу від знань, якими оперує інтелект, до знань, які є прерогативою мови. Звідси можна зробити висновок, що ПФМ – це прошарок, який забезпечує перехід між симультанними (синкретично-образними) продуктами діяльності правої півкулі та сукцесивними (вербально-дискретними) продуктами діяльності лівої півкулі.

Всі основні елементи ПФМ (образ, фрейм, гештальт) характеризуються (і це особливо важливо) як рівноправні, такі, що належать мові мислення взагалі, без встановлення між ними відмінності за їх належністю до різних типів мислення.

4. Напрями методичної реалізації формування мовної особистості.

З урахуванням зазначеного, нами окреслено моделі формування мовної особистості (МО) дитини з ОПФР.

1. *Методична модель* передбачає трирівневу організацію формування МО; підтримує ідею про три рівні процесу сприймання інформації, а саме: спонукаючого, формувального та реалізуючого; дає змогу розглядати три рівні процесу розуміння інформації: розуміння задуму (підтексту) співбесідника, концепції повідомлення і змісту окремих слів та їх сполучень. Доведено, що визначені рівні процесів сприймання і

розуміння конгруентні (сумісні) рівневій будові МО, а саме її мотиваційному, авербально-семантичному, лінгво-когнітивному (тезаурусному) і вербально-семантичному рівням.

Рівнева будова мовної особистості (див. опорну схему):

Рівень	Назва рівня МО та характеристика його змісту
I	<p align="center">Вербально-семантичний</p> <p>Зміст рівня становить стандартна, стійка, незмінна (інваріантна) частина у структурі МО, що забезпечує дитині розуміння та взаєморозуміння за допомогою таких мовленнєвих одиниць, як слово, вербально-граматична сітка, зразки поєднання мовленнєвих одиниць (патерни). Всі мовленнєві одиниці МО сприймаються як даність, але на рівні мовної семантики, на рівні смислових зв'язків, їх сполучень і лексико-семантичних відношень. Дитина ще не має можливості для вияву індивідуальності, тому цей рівень мовлення - перший (нижчий) для особистості, хоч він і є необхідною передумовою її становлення та функціонування.</p> <p>Ступінь сформованості відношень між словами охоплює всю різноманітність їх граматичних, семантико-синтаксичних та асоціативних зв'язків, а вся сукупність цих відносин - підсумовується однією сформованою вербальною сіткою. Нині цей зміст роботи - основне поле діяльності логопеда з розвитку мовлення дитини: накопичення словника (загального і термінологічного), розвиток і корекція граматико-парадигмальних зв'язків. Зрештою, комунікативний підхід у вивченні мови, що впроваджується у масовій і спеціальній школах, лежить саме у площині першого рівня організації МО.</p>
II	<p align="center">Лінгво-когнітивний (або тезаурусний)</p> <p>Цей рівень характеризується використанням дитиною тієї ж мовленнєвої одиниці (слова), що й на вербально-семантичному рівні. Однак на лінгво-когнітивному рівні ці ж слова вже мають описовий статус, тобто це вже слова-узагальнення, узагальнені поняття, крупні концепти, дискриптори (описи). Відношення між цими одиницями мають складатися в упорядковану ієрархічну систему, яка певною мірою відображає структуру світу (об'єктивний тезаурус). З неї кожна дитина вибирає, привласнює саме ті слова, що можуть відображати її життєве кредо, її життєву доміную, її знання і розуміння певного навчального поняття.</p>
III	<p align="center">Авербально- семантичний (рівень проміжної форми мови)</p> <p>На цьому рівні дитина здатна завдяки накопиченню в пам'яті всієї сенсорної інформації, яка надходить в аналізатори під час її взаємодії з предметами (їх розгляданням, доторканням, рухами серед них та ін.), формувати зміст. При цьому у процесі побудови міркування найсуттєвішим компонентом синтезу є мисленнєвий, що передусе власне вербальний діяльності і забезпечує існування ніби двох поверхів думки: думка, що виражена явно, і думка, що виражена не явно. Цей процес забезпечується за допомогою сформованих одиниць проміжної мови (образу, гештальту, фрейму, схем тощо). Як результат, розуміння дитиною чужого мовлення стає не тільки перцептивним, а й аперцептивним, оскільки воно представлено не лише зовнішнім мовленнєвим подразником, а й усім внутрішнім і зовнішнім досвідом дитини.</p>

IV	<p>Мотиваційно- прагматичний (вищий)</p> <p>На цьому рівні є недостатнім використання дитиною одиниць попередніх рівнів МО: слів, словосполучень і відносин між ними, (I рівень); понять, концептів (замислів), дискрипторів (описів) – II рівень; одиниць III рівня (гештальтів, фреймів, образів). На цьому рівні йдеться про сформованість комунікативно-діяльнісних потреб дитини, індивідуальних мотивів і цілей (необхідності висловитися, прагнення вплинути на співрозмовника, потреби у додатковій інформації, бажан'я одержати інформацію та ін.), які є особистісними, диктуються позалінгвістичними, прагматичними причинами і керуються положенням її мовленнєвого висловлювання.</p>
----	---

ОПОРНА СХЕМА

Рівнева будова мовної особистості

2. *Готовнісна модель* спирається на сукупність готовностей (здібностей) дитини до здійснення різних видів мовленнєво-мисленнєвої діяльності, конкретизуючи тим самим склад одиниць різних рівнів МО. При вирішенні цього питання ми виходили з того, що формування у дитини готовності до здійснення мовленнєво-мисленнєвої діяльності має відбуватися як процес оволодіння: 1) гностико-праксичними основами діяльності (мовленнєвої, інтелектуальної, імажинативної); 2) символічною мовною системою і діями експресивного та імпресивного мовлення; 3) операціями програмування різних видів діяльності; 4) здібністю до здійснення компресії, редукування авербального абстрактного мислення; 5) керуванням спілкування та ін.

За результатами аналізу та узагальнення одержаних матеріалів можна визначити перелік готовностей (здібностей) дитини до здійснення різних видів діяльності на різних рівнях МО. Розподіл і розташування за відповідними рівнями МО всіх визначених нами мовленнєвих готовностей сприяє (шляхом поєднання методичної і готовнісної моделей) визначенню змісту напрямів роботи з формування МО.

Таким чином, урахування результатів сучасних психологічних, лінгвістичних, психолінгвістичних, лінгводидактичних досліджень дає поштовх до розгляду дитини разом із її мовою. Упровадження такого підходу в практику логопедичної роботи сприятиме як розвитку у дітей сенсомоторних і гностико-праксичних структур, мовленнєвих одиниць різного рівня, так і (що особливо важливо) формуванню її мовної особистості.

Контрольні запитання

1. Розтлумачте підходи до визначення поняття «мовна особистість».
2. Назвіть рівні мовної особистості.
3. Розкрийте зміст вербально-семантичного рівня формування мовної особистості (МО) дитини з ОПФР.
4. Висвітліть зміст авербально-семантичного рівня формування

мовної особистості (МО) дитини з ОПФР.

Завдання та питання з теми, що виносяться на самостійне опрацювання

1. Визначте роль проміжної форми мови у формуванні мовної особистості дитини.

2. Схарактеризуйте одиниці проміжної форми мови (образ, фрейм, гештальт).

3. Визначте зміст методичної моделі формування мовної особистості (МО) дитини з ОПФР.

4. Окресліть зміст готівнісної моделі формування мовної особистості (МО) дитини з ОПФР.

5. Схарактеризуйте зміст лінгво-когнітивного рівня формування мовної особистості (МО) дитини з ОПФР.

6. Визначте зміст мотиваційно-прагматичного рівня формування мовної особистості (МО) дитини з ОПФР.

Література[4; 6; 7; 10]

Рекомендована література

Базова

1. Вступ до спеціальності: Логопедія [Текст]: навч. посібник / І.М.Омельченко, В.В.Тарасун, Л.О.Федорович. – Кременчук: Християнська зоря, 2011. – 416 с.
2. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі : навчальний посібник/О. В. Гаврилов. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. — 308 с.
3. Колишкін О. Вступ до спеціальності «Корекційна освіта» : навчальний посібник / О. В. Колишкін. – Суми : Університетська книга, 2013. – 392 с.
4. Логопедия: учеб. для студ. дефектологии. фак. пед. высших учеб. заведений / под ред Л.С. Волковой. - [5-е изд. перераб. и доп.] - М. Владос, 2007. - 703 с. - (Коррекционная педагогика).
5. Логопедія. Підручник: [друге видання, перероблене та доповнене] За ред. М.К. Шеремет. К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. - 672 с.
6. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник / В. М. Синьов. — К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. - Частина I. - 238 с.
7. Собонович Є.Ф. Концепція стандарту спеціальної освіти дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку/ Е Ф. Собонович //Дефектологія. - 2002. - №1. - С.2 - 7.
8. Фіцула М.М. Вступ до педагогічної професії / М.М. Фіцула: [навч. пос. для студ. вищих пед. закладів освіти]. - [2-ге вид], - Тернопіль Навчальна книга- Богдан, 2003. - 136 с.
9. Шеремет М. К. Формування усного зв'язного висловлювання у дітей з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення / М.К. Шеремет, І.В. Сергеева // Педагогіка та методика спеціальні: зб. наук. ст. НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К., 2001. – Вип. 2. – С. 100 – 106.
10. Шеремет М.К. Проблеми та перспективи спеціальної освіти М.К. Шеремет // 36. наук, праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія «Соціально-педагогічна». - Випуск VII[за ред. О.В. Гаврилова, В.І.Співака]. - Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С. 2007. - 420 с.

Додаткова

1. Берник Т. Організація логопедичної допомоги дітям дошкільного віку в системі спеціальної освіти / Т. Берник // Дефектологія. - 2006. — № 1. - С.51-55.

2. Богуш А. М Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник / [за ред. А.М. Боїуш, Н.В. Гавриш] —К. : Вища шк.. 2007. - 542 с: іл.
3. Гомля В. Артикуляційна гімнастика. Методичні рекомендації для логопедів, учителів і вихователів загальноосвітніх навчальних закладів [за наук. ред.. Л.О. Федорович]. - К. : Кременчук: Християнська Зоря. 2008. – 67 с.
4. Калмыкова Л.О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психологічний і лінгвістичний аспекти, [навч. пос. для студ. вищ. навч. закл] / Л.О. Калмыкова. - К. : НМЦВО, 2003. - 300 с.
5. Конопляста С.Ю. Логопсихологія: навч. посіб. / С.Ю. Конопляста. Т.В. Сак; за ред. М.К. Шеремет. - К: Знання, 2010. - 293 с.
6. Лалаева Р.И. Проблемы логопедической диагностики /Р.И. Лалаева //Логопедия сегодня —2007. – №3. - С.37-43.
7. Левина Р.Е. Характеристика общего недоразвития речи у детей/Р. Е. Левина // Логопедия сегодня. - 2009. – № 1. - С. 6-19.
8. Левченко И.Ю. Технология обучения и воспитания детей с детскими церебральными параличами / И.Ю. Левченко, О.Б. Приходько. - М.: Академия, 2001. - 146 с.
9. Матвеева М П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку: навчально-методичний посібник /М. П. Матвеева, С.П. Миронова/ Кам'янець-Подільський державний університет, 2005. – 64 с.
10. Миронова С.П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту / С.П. Миронова: [монографія] — Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – 304 с.
11. Обухтська А Г. Діяльність психолого-медико-педагогічних консультацій в системі освіти України / А.Г. Обухівська// Корекційна педагогіка. – 2007. – №2. – С. 21 -26.
12. Основи корекційної педагогіки : навчальний посібник / С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвеева; за заг.ред. С.П. Миронової. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 264 с.
13. Основи наукових досліджень /П.С. Цехмістрова. Навч. посіб. – К.: Видавничий дім «Слово», 2004. – 240 с.
14. Пінчук Ю. Модель професійної компетентності вчителя-логопеда/ Ю. Пінчук // Дефектологія. – 2007. – №2. – С. 14-18.
15. Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. - К. - 2008. — 24 с.
16. Програма розвитку та виховання дитини раннього віку «Зернятко». Науковий керівник Кононко О.Л. – К.: ВКТФ «Кобза» , 2004. – 192 с.

17. Програма розвитку, навчання та виховання «Дитина в дошкільні роки». - [2-ге вид.]. - Запоріжжя: ТОВ «ЛППС» ЛТД, 2004. – 268 с.

18. Ревуцька О. Розвиток вчення про мовленнєві порушення та їх подолання / О. Ревуцька // Імідж сучасного педагога. Корекційно-педагогічна допомога дітям. - 2009. – № 6-7 (95-96). – С. 80 - 82.

19. Сак Т.В. Особливості узагальнення у дітей із затримкою психічного розвитку / Т.В. Сак / Дефектологія – 1999. – № 2 – 33-36.

20. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму / ТВ Скрипник. - К. :Видагництво ..Фенікс”, 2010. – 388 с.

21. Таранченк Оксана. Можливості оптимізації навчання дітей зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчального закладу /Оксана Таранченко// Дефектологія. – 2009. – №2. – С. 8-11.

22. Федорович Л.О. Організація науково-дослідної роботи майбутніх логопедів в умовах кредитно-модульного навчання / Л.О. Федорович // Імідж сучасного педагога. Корекційно-педагогічна допомога дітям. – 2009. – №.6-7 (95-96). – С.33 - 37.

23. Хрестоматія з логопедії: Історичні аспекти. Дислалія. Дизартрія. Ринолалія : навч. посіб. / уклад.: М.К.Шеремет. І.В.Мартиненко. — [2-ге вид., змін, і доп]. - К.: КНТ, 2008. – 380 с.

24. Чернова Е.П. Психологическая помощь дошкольникам с нарушениями речи / Е. П. Чернова // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. – 2005. – №2 с прил. – С. 51-55.

25. Шейко В.М Організація та методика науково-дослідної діяльності / В.М. Шейко, Н.М Кушнарченко:[підручник]. – [2-ге вид., перероб. і дон.] – К.: Знання - Прес, 2002. – 295 с.

26. Шеремет М. К. Формування усного зв'язного висловлювання у дітей з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення / М.К. Шеремет, І.В. Сергєєва // Педагогіка та методика спеціальні: зб. наук. ст. НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К., 2001. – Вип. 2. – С. 100 – 106.

27. Шпак В.П. Формування в майбутніх логопедів готовності до самостійної навчальної діяльності /В.П. Шпак // Імідж сучасного педагога, Корекційно-педагогічна допомога дітям. – 2009. – № 6-7 (95- 96). – С.30-33.

Навчально-методичне видання

Вступ до спеціальності

Конспект лекцій Ч.П.

Укладачі *О.І. Чекан, Х.В. Бана, О.М.Кас'яненко*

Тираж 10 пр.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 4916 від 16.06.2015 р.

Редакційно-видавничий відділ МДУ

89600 м.Мукачево

Вул.Ужгородська. 26

Тел.2-11-09

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>